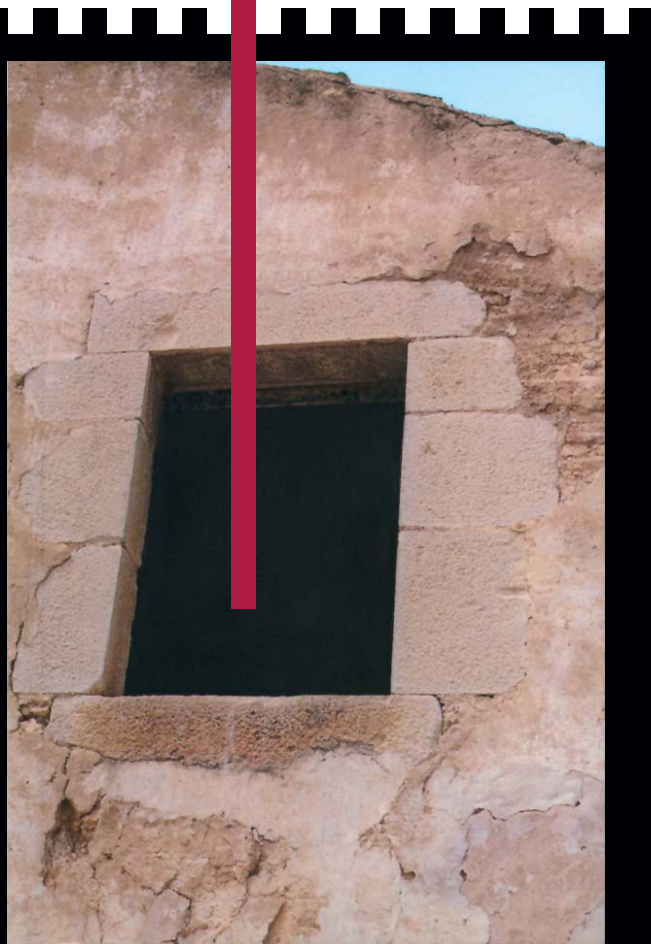

font

número 2

**VILA-REAL (1274-2000):
EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA**

Antoni Pitarch Font

**L'ALQUERIA DE LES MONGES:
UN EXEMPLE D'ARQUITECTURA
RURAL DEL SET-CENTS
A VILA-REAL**

Fernando López Bravo
Josep Benedito Nuez
José Manuel Melchor Monserrat

**PRIVILEGIS ATORGATS A
VILA-REAL PEL REI JAUME II**

Vicent Garcia Edo

**ELS GOJOS DE SANT RORO
DE VILA-REAL**

Àlvar Monferrer i Monfort

Publicació de la Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real

PRODUCCIÓ: Crea Publicitat, tel. 964 506 704

COORDINACIÓ: Alfonso Sales

DISSENY I MAQUETACIÓ: Javi Sales

DIGITALITZACIÓ PDF: Pasku.com

CORRECCIÓ I RECOPIACIÓ D'ARTICLES:

Regidoria de Normalització Lingüística de l'Il·lustríssim Ajuntament de Vila-real

IMPRIMEIX: Imprenta Sichet, SL

PATROCINADORS: Seriman, Ono, Bancaixa, Amica i Crea Publicitat

FOTO DE PORTADA: Detall d'una de les obertures de la façana principal de l'alqueria de les Monges, elaborada amb pedres treballades

Fotos dels articles 1, 3 i 4 cedides per l'Axiu Municipal de l'Ajuntament de Vila-real

Foto de portada i de l'article 2, cedides pels seus autors

DIPÒSIT LEGAL: CS-227-1999

SETEMBRE, 2000

La Regidoria de Normalització Lingüística no s'identifica necessàriament amb les opinions expressades en els articles publicats.

font

PUBLICACIÓ D'INVESTIGACIÓ
I ESTUDIS VILA-REALS

ÍNDEX

1.- VILA-REAL (1274-2000): EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA	9
Cases, veïns o focs	11
L'Arxiu Parroquial	14
Els censos moderns	15
El segle XX triplica la població	16
A tall de conclusió	17
Bibliografia	19
2.- L'ALQUERIA DE LES MONGES: UN EXEMPLE D'ARQUITECTURA RURAL DEL SET-CENTS A VILA-REAL	21
3.- PRIVILEGIS ATORGATS A VILA-REAL PEL REI JAUME II	27
Confirmació de privilegis	30
Construcció de les muralles	31
Construcció de l'església major	32
Creació de l'ofici de justícia	33
Unió al patrimoni reial	33
Venda lliure de la carn	34
Confirmació de totes les heretats	34
Apèndix documental	35
Anotacions	44
4.- ELS GOJOS DE SANT RORO DE VILA-REAL	47
Sobre les cançons de taverna	49
Els gojos paròdics	51
Els gojos de sant Roro	52
Les versions dels gojos de sant Roro	54
Anotacions	60
Bibliografia	64
Discografia	65

PRESENTACIÓ

Encetada una nova legislatura i amb els canvis consegüents en l'àrea de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real, és la nostra intenció establir pautes de continuïtat i consolidació de tot un conjunt de bones iniciatives mampreses en el període anterior.

En aquest sentit la publicació *FONT* ha omplit un buit i ha satisfet una demanda, originada en una societat avançada i curiosa com la nostra i mereix, amb els canvis i millores que ja anirem estudiant, seguir complint amb la seua cita periòdica amb el públic vila-realenc. La bona acollida que ha tingut tant a la ciutat com en els centres intel·lectuals i docents del nostre àmbit lingüístic serien suficients per garantir la seua eixida.

No només aquesta, sinó qualsevol altra iniciativa que contribuesca a augmentar el coneixement de la nostra realitat com a poble, l'estima pel nostre patrimoni i l'apreciació de les nostres tradicions i costums, comptarà amb el suport decidit de la Regidoria de Normalització Lingüística. Aprofitem per posar-nos de nou a la vostra disposició.

Pasqual Batalla Llorens

REGIDOR DE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

Antoni Pitarch Font

VILA-REAL (1274-2000): EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA

Seriman, S.A.

BANCAIXA
fundació Caixa Castelló

El terme històric de Borriana fou acabat de conquerir per Jaume I entre el 15 i el 22 de juliol de 1233 -el 16, dia de la Mare de Déu del Carme, segons la tradició-, provocant l'emigració de l'antiga capital musulmana de la Plana de 7.032 sarraïns, a més de la població dispersa al llarg d'aquell terme que comprenia els actuals de Borriana, Vila-real i les Alqueries, amb una extensió total de més de 11.506 ha (més de 138.455 fanecades).

Jaume I fou generós amb Vila-real, ja que en el moment de la fundació (20 de febrer de 1274) li va atorgar un terme històric de més de 6.785 ha (incloent, naturalment, l'actual municipi de les Alqueries), encara que, com diu Doñate (1), a la ciutat de Vila-real no hi havia cap sediment anterior de població, malgrat que s'hagen trobat testimonis eneolítics, ibèrics, romans i àrabs dispersos per diverses partides del nostre terme. Pel P. Ramón de Maria (2) sabem que el nombre de donacions de terres en propietat, la majoria amb l'obligació de residència, per part de Jaume I, va superar el centenar (més de 113). Tot tenint en compte que el primer document que conservem correspon a la donació de data 8 de juliol de 1272 (3), ja que dos anys abans de la fundació ja hi havia pobladors en aquesta vila incipient, podríem aventurar la hipòtesi d'una població entre 200 i 400 habitants per a finals del segle XIII aplicant la tècnica dels focs (és a dir, multiplicar llars o cases per 1, 2, 3, 4, 5, 6 ... segons èpoques), encara que, en aquest cas, multipliquem donacions (113) per cases.

CASES, VEÏNS O FOCS

Tenint en compte que el primer cens modern i, per tant, científic, racional i fiable correspon a 1857, quan l'Institut Nacional d'Estadística (4) fa un recompte de 10.208 habitants de Vila-real, totes les dades anteriors sempre tindran

un caràcter més hipotètic que científic ja que, antigament, els habitants de les localitats eren comptats per focs, és a dir, per veïns o famílies: una família, en demografia, era el grup de persones que vivia a la mateixa casa i s'escalfava a la mateixa llar, d'ací el sinònim de casa (habitatge) per llar (foc). La mitjana de membres d'una família podia ser de 4, 5 o 6 persones, tot tenint en compte que els períodes de prosperitat i d'alta natalitat han estat acompanyats a tot el món anomenat civilitzat fins pràcticament el segle XX d'èpoques de fam i alta

mortalitat, fins que la generalització de les vacunes i els avanços mèdics han aconseguit aturar moltes epidèmies i malalties; per tant, sempre multiplicarem els focs per 4, 5 o 6, segons es tracte, respectivament, d'èpoques de feblesa, incertesa o de prosperitat general. La qual cosa, com apuntàvem abans, sempre pot resultar subjectiva.

Als primers temps no fou fàcil repoblar la vila i les terres de la Plana en general, com ho demostra la quantitat de documents sobre això, la majoria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i aportats pel P.Ramón de Maria (5), com ara la invitació als moros de Castalla i Biar en 1279... De tota manera, una vegada assentada la població, i després de superar amb èxit la Pesta Negra (1348) que a penes va afectar Vila-real, s'arribà als 2.000 habitants el 1366 segons S.Vilanova (6), dada que reforça l'èxit de la repoblació durant el segle XIV. Segons una ponència d'E.Guinot (7), presentada als estudis sobre població del País Valencià (València, 1988), tenim l'evolució següent en cases o focs: 590 (1379), 587 (1385), 512 (1415), 475 (1427), 380 (1439), 364 (1451), 279 (1469), 323 (1487), 350 (1493), 290 (1499), 363 (1505), 360 (1511), 274 (1523), etc. enfront dels 123 focs de Borriana en aquesta darrera data. Aquestes dades demostren diverses coses:

1ª) Que Vila-real, ja des del segle XIV, sempre ha tingut més habitants que la ciutat mare, Borriana.

2ª) Que fins el segle XVII mai tornarem a superar els 2.000 habitants del 1366.

3ª) Que el segle XV o Segle d'Or de la ciutat de València, serà especialment difícil per a la majoria de poblacions valencianes, ja que l'estancament demogràfic que pateix Vila-real està prou generalitzat al llarg de la geografia valenciana. Molts demògrafs i historiadors apunten diverses causes, com ara la subjectivitat del recompte de focs que, normalment, es recollien dels censos del morabatí (un impost de periodicitat sexennal i que només inclou propietaris amb béns superiors als 105 sous), la successió de les epidèmies als "mals anys", la guerra civil catalana (1462-1472), la forta pressió fiscal i, en definitiva, una reubicació de la població que es traslladà, majoritàriament a la capital: València va passar de 40.000 habitants en 1418 a 75.000 el 1483.

4ª) El segle XVI és de recuperació econòmica i demogràfica passant dels 1.100 habitants (274 focs) el 1523 a 1.850 habitants (460 focs) el 1610, malgrat l'expulsió dels moriscs (1609) que habitaven, sobretot, la Serra d'Espadà, però que treballaven en gran nombre per als terratinents de Vila-real.

El segle XVII serà de recuperació, amb 474 focs (uns 1.896 h.) el 1646 fins arribar als 527 focs el 1692, l'any anterior a la Segona Germania que, d'altra banda, no afectà demogràficament, ja que, tot aplicant el coeficient 6,

ens donaria una població que superaria, per primera vegada en la història, els 3.000 habitants. És precisament a finals del segle XVII quan se cimenten les bases del futur creixement a base d'una agricultura cada vegada més intensiva (vinya, cànem, morera) i l'arribada d'immigrants de les comarques de l'interior castellonenc que ocupen la mà d'obra dels moriscs.

Les dades estadístiques històriques, dels segles XVII, XVIII i XIX, sobre la població de Vila-real estan recollides en l'estudi de Bernat Martí, Joan Serafí i Badenes Martín, Miquel Àngel (8).

ESTADÍSTIQUES HISTÒRIQUES SOBRE LA POBLACIÓ DE VILA-REAL

CENS	ANY	FOCS/HABITANTS
Relació de Caracena	1609	459 (focs)
Dècades d'Escolano	1610-11	3.750 habitants
Cens	1646	474 (focs)
Cens	1692	527 (focs)
Cens	1700	3.200 habitants (*)
Cens	1703	561 (focs)
<i>Vecindario de Campoflorido</i>	1713	424 (focs)
Equivalent	1730	495 (focs)
Cens	1746	4.473 habitants (*)
Cens d'Aranda	1768-69	?
Cens de Floridablanca	1787	6.287 habitants
Cens	1793	1.716 (focs)
Observacions de Cavanilles	1794	6.750 habitants
Cens de Madoz	1842	8.207

(*) Font: BALBAS CRUZ, Juan A., *La Plana de Castellón en el siglo XVIII*; la resta de dades històriques són dels autors esmentats (8).

El primer cens del segle XVII fou l'encarregat pel marquès de Caracena en 1609, on manca la ciutat de València. Els anys 1610-11, en realitat, es corresponen a les dates de publicació de la *Década primera de la historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reino de Valencia* i de la corresponent segona part de Gaspar Joan Escolano on detalla aspectes geogràfics i lingüístics de les principals ciutats valencianes. D'aquest segle es coneix l'existència d'un cens de 1642 molt poc estudiat, un altre parcial de 1692 on tenim la sort de comptar amb les dades de Vila-real i, per acabar, el més complet i conegut de 1646 que ens dona una població de 474 focs, per tant, inferior a la de principis del segle: és a dir, que les conseqüències de la crisi subsegüent a l'expulsió dels moriscs afectà, fins i tot, les poblacions valencianes que no comptaven amb població d'aquesta ètnia com era el cas de Vila-real.

L'ARXIU PARROQUIAL

També en l'aspecte tecnològic, per dir-ho a la manera actual, anem millorant: des de 1677 trobem perfectament detallades, clarament i en valencià, les partides de batejos de l'Arxiu Parroquial de l'Arxiprestal. Potser la gent de Vila-real, en general, no valore en la seua justa mesura els arxius parroquials, però hem de considerar que, des del punt de vista demogràfic, són tant o més importants que els registres civils, perquè antigament tenien aquesta consideració. De fet, a molt pobles que no tenen un arxiu municipal tan ric com el nostre, els historiadors s'han hagut de valdre, bàsicament, dels arxius parroquials per reconstruir la història dels seus pobles.

Aquest redreçament general perillarà d'una manera molt greu en esdevenir la Guerra de Successió, a partir de la mort de Carles II el 1700, quan Vila-real comptava amb 3.200 habitants, però, sobretot, pels fets del dia més negre de la història de Vila-real: el 12 de gener de 1706, segons mossén Benet Traver (9), van morir 235 veïns de Vila-real a mans de les tropes borbòniques del comte De las Torres. De tota manera, aquest parèntesi bèl·lic, no aturarà l'impuls que venia mostrant la ciutat els darrers anys de l'anterior centúria.

El primer cens dels segle XVIII és l'anomenat *Vecindario de Campoflorido*, de 1712-1713, ben estudiat i que, amb un total de 424 focs, reflecteix les greus repercussions de la Guerra de Successió per a la demografia de Vila-real. Amb els decrets de Nova Planta de Felip V, s'establí un únic impost que a les terres valencianes va rebre el nom d'*equivalent* i als altres territoris de la Corona d'Aragó un nom ben diferent: *cadastre* a Catalunya, *contribució única* a Aragó i *talla* a Mallorca. Aquest impost és important des del punt de vista demogràfic perquè ens dóna una idea prou clara, encara que no exacta, dels habitants dels pobles valencians: així, com podem observar al quadre anterior, tenim Vila-real amb 495 focs segons l'*equivalent* de 1730, la qual cosa significa que el nostre poble va recuperar-se prompte –almenys econòmicament– de la desfeta de 1706.

A mitjan segle XVIII, per tant, –encara que sempre hi haurà cert debat per la subjectivitat dels recomptes per focs–, les dades aportades pels nostres historiadors ens situen al voltant dels 4.144 h. el 1739 com a dada més coherent (10), 4.473 habitants el 1746, fins arribar als temps de la racionalitat amb els censos moderns.

ELS CENSOS MODERNS

El primer cens espanyol realitzat amb finalitat estadística fou el Cens d'Aranda, de 1768-1769, però presenta un problema important per al cas de Vila-real: en fer-se per circumscripcions eclesiàstiques i haver-se perdut les dades de la diòcesi de Tortosa, a la qual va pertànyer Vila-real fins el 1968, doncs resulta que és impossible saber quants habitants hi havia en aquell temps a no ser per referències indirectes d'autors coetanis.

El Cens de Floridablanca de 1787, que ha estat qualificat com el millor d'Europa en aquells temps, ens dona un total de 6.750 habitants, és a dir, una quantitat totalment compatible amb les dades dels anys anteriors. El final del segle XVIII, per tant, apunta clarament cap als 7.000 del 1800, encara que tenim una dada anterior: el 1794 Laborde (11) recompta 6.975 veïns al nostre poble que coincideixen amb els 1.500 focs (més o menys, uns 6.750 habitants) que ens atorga Cavanilles en les seues famoses Observacions del mateix any (12).

El segle XIX recollirà els fruits sembrats per la Il·lustració i els avanços científics i tecnològics, passant-se d'una demografia de l'Antic Règim (amb altes taxes de natalitat i mortalitat que es tradueixen amb un equilibri demogràfic) a una primera fase d'explosió demogràfica (pel manteniment de la natalitat i la reducció progressiva de la mortalitat) on serà de gran importància la transició des d'una agricultura de subsistència fins a una agricultura capitalista centrada en el taronger i que tindrà el seu punt més àlgid a principis del segle XX. De tota manera, pel que fa a les dades demogràfiques (població absoluta, natalitat, mortalitat, etc.) de la nostra vila, el XIX resulta molt més fosc que no el segle anterior, no per la manca de bibliografia (13), sinó, al contrari, per la inexistència de documentació als arxius a causa de la inestabilitat política que produïren una sèrie de conflictes històrics: Guerra del Francès (1808-1814), Guerres Carlistes (1833-39 ... 1870-73), etc.

Malgrat tot, l'augment de població al llarg del segle superarà el 200%: així passem dels 10.208 habitants del primer cens de l'INE, confeccionat ja d'una manera sistemàtica, als 16.068 del 1900. L'únic problema que pot presentar-se és que, fins ara, sempre hem comptat la població total del terme històric de Vila-real (amb les Alqueries) i així ho farem fins el 1985 perquè, oficialment, fins aquesta data es tracta d'un únic municipi, encara que, a partir del 1857 també podem conèixer les dades aproximades dels habitants d'aquell barri vila-realenc, gràcies a l'estudi de Mezquita i Vilanova (14).

Malgrat les epidèmies de còlera dels anys 1854, 1865 i 1886 (en pocs dies més de 657 defuncions), l'increment de la població total del terme històric

seguirà el seu ritme, superant els 10.208 habitants (980 de les Alqueries) de 1857, amb aquestes quantitats: 12.887 (1877), 13.750 (1887), 14.407 (1890), fins els 16.068 del 1900 (dels quals correspondrien 2.000 a les Alqueries).

EL SEGLE XX TRIPLICA LA POBLACIÓ

El segle XX, naturalment, és el més estudiat. L'Arxiu Municipal de Vila-real està ben assortit de dades estadístiques i la bibliografia d'autors locals s'ha completat darrerament amb nombrosos estudis. Segons el geògraf Vicent Ortells (15), si en 700 anys es va construir una població per a 20.000 habitants, només en els darrers anys del nostre segle s'ha hagut d'edificar una nova ciutat per al mateix nombre de persones... amb els problemes, naturalment, que això comporta, perquè podem estar orgullosos de ser un poble que prospera i de ser la segona ciutat de la província o la que fa 12 al rànking de ciutats més poblades de la Comunitat Valenciana, però la quantitat en si no és un valor si no va acompanyada de la qualitat de vida, cosa que, darrerament, pareix que tothom té clar i per això se sent parlar, cada vegada més, de creixement sostingut, ciutats per a viure, etc.

En 1985 es produeix la segregació de les Alqueries, fet que comporta distintes metodologies a l'hora de presentar les dades fins aquell any, però, això sí, de la mateixa manera que eren oficialment de Borriana els habitants del Vila-real prefundacional (1272), tots tenim clar que també eren habitants de Vila-real els que van viure a les Alqueries fins el 1985. A partir d'aquesta data, naturalment, els recomptes oficials es fan per separat.

Vila-real entra, encara que amb retard, en la segona fase de l'explosió demogràfica amb una natalitat mitjana i una mortalitat baixa, després dels rigors d'una llarga postguerra, a partir de mitjans de la dècada dels cinquanta, tot coincidint amb una incipient i vertadera revolució industrial que portarà onades d'immigrants i els inicis del *baby boom* dels seixanta.

Els principis del segle, però, foren molt durs, ja que a l'incendi del cine "La Luz" del 27 de maig de 1912 (que causà més de 60 morts), s'uniren després altres esdeveniments històrics com ara la Gran Guerra de 1914, una epidèmia de grip en 1918 -"la cucarata"- que causà molta mortaldat a la nostra ciutat, certa recuperació als felïços anys vint que acabarien amb el crac de la Borsa de Nova York de 1929, la Guerra Civil del 36 que enllaçaria amb l'inici de la Segona Guerra Mundial i, sobretot, com ja hem apuntat, la llarga postguerra de fam regatejada a base de pa de panís i moniatos.

A finals de la dècada dels setanta, Vila-real entra en la 4a fase de l'evolució demogràfica, típica dels pobles desenvolupats, amb una natalitat

baixa (que coincidirà amb les repercussions de la crisi del petroli i els inicis de la transició política) i una mortalitat més baixa encara que encetarà el camí cap al creixement zero que tenim actualment quant a saldo vegetatiu: Vila-real continua creixent a finals de segle, però només com a conseqüència del saldo migratori, és a dir, per la gent d'altres localitats dels voltants que continua fixant la seua residència a la nostra ciutat, així com gent d'altres races i latituds que vénen com a mà d'obra per a moltes feines que ja no fan els vila-realencs.

ANYS	VILA-REAL	ALQUERIES	POBLACIÓ TOTAL
1910	15.384	2.170	17.554
1920	14.698	2.072	16.770
1930	16.638	2.344	18.982
1940	17.489	2.536	20.025
1950	17.924	2.779	20.703
1960	21.518	2.998	24.516
1970	29.717	3.501	33.218
1981	34.780	3.605	38.385
1985	36.802	4.082	40.884
1986	37.035		
1991	38.207		
1996	39.550		
1998	40.124		
2000	41.995		

Font: Elaboració pròpia a partir de fonts i bibliografia consultades

A TALL DE CONCLUSIÓ

El repte del segle XXI, al qual entrarem amb una població superior als 42.000 habitants –segons dades del Servei Municipal d'Estadística-, serà mantenir les nostres tradicions ancestrals, però amb el mateix clima de convivència i tolerància que, fins ara, sempre ha imperat al nostre poble. És a dir, enfortir la identitat, la multiculturalitat, a més de les actituds no sexistes (17) i el respecte als més grans, potser seran els valors a conrear, consensuar i potenciar entre tots els vila-realencs, ja que l'augment de la natalitat sembla, ara per ara, una utopia inassolible als pobles desenvolupats.

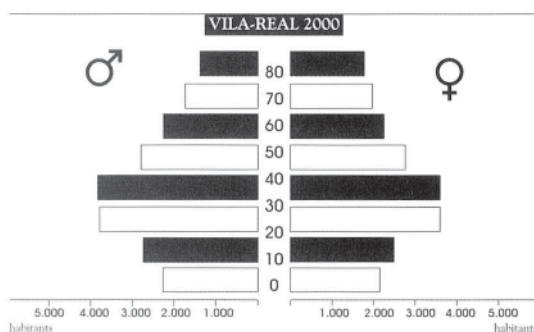
Altres indicadors demogràfics, com ara la *sex ratio*, o nombre de barons per cada 100 dones, se situa al voltant dels nivells considerats normals; per exemple, es considera que de cada 100 xiquetes han de nàixer 106 xiquets, per allò de l'esperança de vida, i que la *sex ratio*, per tant, ha d'apropar-se a la igualtat, és a dir, al valor 100. Segons l'INE, la població de dret a 1 de gener de 1996 era de 39.550 persones a Vila-real, de les quals 19.619 eren homes i

19.931 eren dones, és a dir, que la *sex ratio* de 1996 era 98,43 i la d'enguany, amb les dades del Servei Municipal d'Estadística a 1 d'abril de 2000, que ens donen un total de 21.017 homes i 20.938 dones, és exactament de 100,37. Això vol dir que la *sex ratio* a Vila-real no para de créixer a favor dels homes perquè, encara avui, és una ciutat en permanent creixement demogràfic masculí, a causa del major nombre d'homes que vénen a viure i, sobretot, a treballar en les nostres indústries, entre els quals destaca el component d'homes que vénen del sud, sobretot d'Andalusia, però també d'altres països i d'altres cultures del nord d'Àfrica. I si la diferència entre el nombre d'homes i de dones no és encara major és per aquella llei de vida que diu que sempre hi ha més vídues que vidus i que comporta en la immensa majoria de pobles i ciutats una *sex ratio* per davall de 100, és a dir, al contrari que a la nostra ciutat.

En aquest aspecte, per tant, podem afirmar sense por a equivocacions que Vila-real presenta una demografia singular i molt diferent a la del 90 per 100 de les ciutats, on l'element femení és, sempre, clarament majoritari com és el cas de Castelló (3.641 dones més que homes en 1996 segons l'INE), la Vall d'Uixó (339 dones més) i Borriana (761 dones més) a les terres de la Plana, però també de València (amb 36.763 dones més) o Alacant (amb 11.025 dones més que homes), per no estendre'ns en exemplificar amb casos concrets el que és la tònica general.

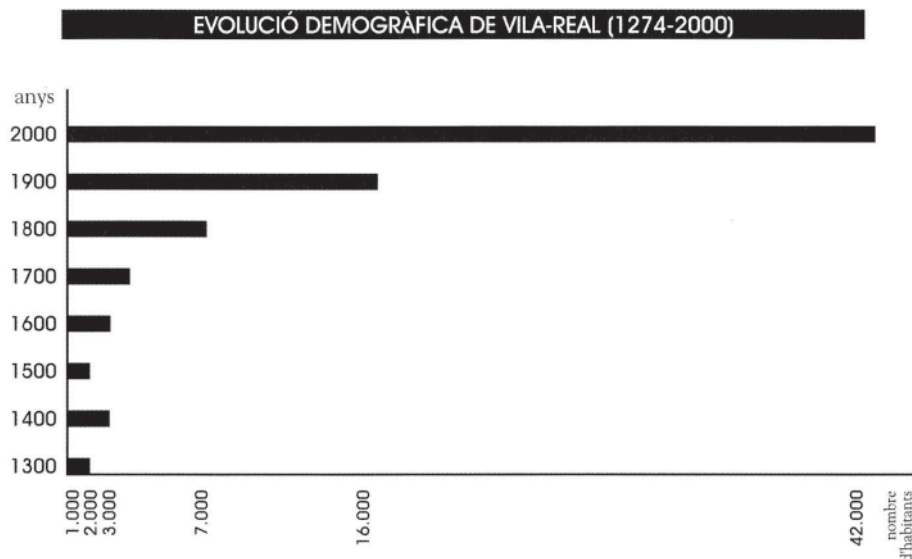
L'esperança de vida, o mitjana d'anys que solen viure les persones que viuen a un mateix lloc, té valors semblants als d'altres poblacions de les nostres característiques amb més de 77 anys per als homes i uns 82 per a les dones que, d'altra banda, assoleixen quotes de participació en la vida laboral cada vegada més a prop de la dels homes. Aquest fet tan positiu, no obstant això, comporta a llarg termini un futur descens de la seua esperança de vida, a mesura que assolesquen majors percentatges de treballs de risc: camioneres, obreres de vila, funcionàries dels cossos de seguretat, etc.

La natalitat continuarà a la baixa, encara que s'enceten polítiques natalistes destinades al fracàs, com a d'altres països europeus (França, per exemple), mentre la tecnologia continue retallant llocs de treball a la indústria que no pot assumir el sector terciari. Aquest descens, en combinació amb l'increment de l'esperança de vida, farà que, en un futur pròxim, hi haja al

llarg d'un any major nombre de defuncions que de naixements, és a dir, el saldo vegetatiu serà negatiu i, per tant, començarem a entrar en la darrera fase demogràfica o fase regressiva, produint-se la mateixa situació a la qual ja han arribat pobles de Suècia o d'Alemanya, per exemple.

Si anys enrera els vila-realencs ens capficàvem per arribar a ser -eu!- "europeus", en l'aspecte demogràfic també podem dir que ens hem superat.

BIBLIOGRAFIA

- 1.- Doñate Sebastià, José M^a: *Datos para la Hª de Villarreal*; vol.2, pàg.32-33
- 2.- P.Ramón de Maria: *El Repartiment de Burriana y Villarreal*; Introducció, pàg.XXXII
- 3.- García Sanz, Arcadi; García Edo, Vicent: *La Carta Pobra de Vila-real*; pàg.15
- 4.- Instituto Nacional de Estadística (<http://www.ine.es>). Però també podeu consultar el Servei Valencià d'Estadística (ive.infocentre.gva.es) i la del Seminari d'Estudis de Població del País Valencià (www2.uji.es/seppv)
- 5.- opus cit.; pàg. 145
- 6.- Vilanova Añó, Santiago: *Gent d'ahir . Evolució demogràfica de Vila-real: de la fundació a la Guerra del Francés (1274-1808)*; pàg. 9
- 7.- Guinot Rodríguez, E.: *Demografia medieval del Nord del País Valencià*; pàg. 242
- 8.- Bernat Martí, Joan Serafi i Badenes Martín, Miquel Àngel: *El crecimiento de la población valenciana (1609-1857)*. Edicions Alfons El Magnànim; València, 1994
- 9.- Traver Garcia, Benet: *Villarreal en la Guerra de Sucesión*
- 10.- Vilanova Añó, S.; opus. cit.; pàg. 56
- 11.- Laborde: *Itineraire descriptif de l'Espagne*. París, 1809
- 12.- Cavanilles, A.J.: *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*. Madrid, 1795

- 13.- Mezquita Broch, P.; Vilanova Añó, S.: *Vida i mort a Vila-real en el segle XIX*; pàg. 11
- 14.- Opus cit.; pàg. 14
- 15.- Ortells Chabrera, Vicent; Quereda Sala, José: *La Plana de Castelló*; pàg. 104
- 16.- Martí Castillo, Raquel: *Vila-real: Creixement demogràfic i urbà (1960-1991)*; pàgs. 34–37
- 17.- Bernat Martí, J.S.; Alcañiz Moscardó, M.; Martí Castillo, R.: *La situació sociodemogràfica de la dona a Vila-real*. Regidoria de la Dona; Publicacions de l'Ajuntament de Vila-real, 1999

Fernando López Bravo

Josep Benedito Nuez

José M. Melchor Monserrat

2

L'ALQUERIA DE LES MONGES: UN EXEMPLE D'ARQUITECTURA RURAL DEL SET-CENTS A VILA-REAL

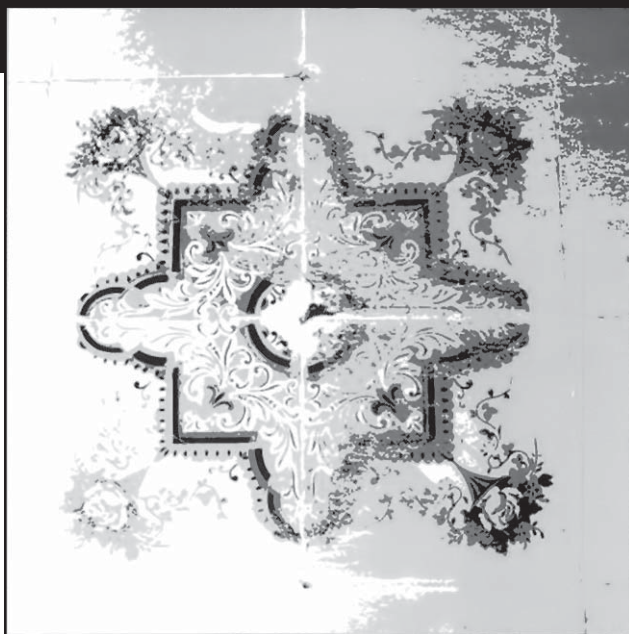
Seriman, S.A.

ONO

BANCAIXA
fundació Caixa Castelló

AMICA
Pendientes de ti

CREA
PUBLICIDAD
DISEÑO • SONIDO • VIDEO

Els camps del regadiu vila-realenc estan sembrats d'una col·lecció d'arquitectures rústiques que són més o menys notables en la seua construcció. La gran dispersió dels diferents models d'arquitectura no s'ajusta a una ordenació predeterminada, essent però un fenomen que atrau l'atenció comparable al que succeeix a la resta de la comarca de la Plana Baixa. I encara que no causa estranyesa el gran nombre d'aquests edificis, són pocs els que arriben a ser sotmesos a una investigació acurada; és el cas de l'alqueria de Sant Albert, les ja desaparegudes alqueries de Medrano i la Mayorazga, la casa de Polo, el molí de la Roqueta, la torre de Sant Jordi o el corral de Galindo, entre d'altres.

La construcció que descriurem a continuació es tracta d'una arquitectura de notables dimensions, que no passa desapercebuda ja que domina un bon tros de terme. L'alqueria de les Monges era una de les poques construccions importants que fins fa poc de temps restaven tancades, per tant inaccessibles i teòricament ben conservades. En la pràctica també ha hagut de sofrir banditatge i, en certa mena, una greu espoliació.

L'alqueria es troba situada tot just a l'encreuament del camí Tercer Sedeny i la carretera C-223 de Vila-real a Borriana, dins de la partida Solades. És una construcció massissa, de planta rectangular, on sobretot destaca la utilització d'una tècnica constructiva mixta, el tapial valencià combinat amb

Detall de l'arc de maçoneria, que dona accés al racó del foc i a la porta d'entrada al corral

Façana principal de l'arquitectura. Sobre la llinda de la porta d'accés principal està gravada la data de construcció: 1729

maçoneria i fàbrica de rajola. Essent aquest un dels darrers exemples a Vila-real on encara es conserva el tapial valencià. La bona factura dels seus murs ha fet que perdurara, aquesta arquitectura d'origen modern, no excessivament transformada en època contemporània.

El tapial valencià és un procediment típicament valencià, en el seu moment reconegut pels constructors com d'excel·lent qualitat. En un principi es denominà

tàpia valenciana. Fray Lorenzo de San Nicolás, en el seu tractat titulat *Arte y uso de arquitectura* ja fa constar: "(...) tapias valencianas se hacen con tierra, medios ladrillos y cal, echándole lechos en uno y otro, es obra fortísima (...)".

La seua utilització estigué molt generalitzada a València des de molt antic, la trobem ja en construccions del segle XIII. La seua influència arribà a altres parts del territori nacional, encara que alguns autors no la identificaren com a tal; així no és estrany trobar-la al territori de Castella en edificis anteriors al segle XVIII.

La manera de fabricar la tàpia valenciana és idèntica a la crosta o *calicastrado*, amb l'única diferència de què després de trepitjar les terres de cada tongada, es disposaven rajoles amb la cara pegada a les portes amb suficient separació com perquè, en estendre la pasta de calç i la següent tongada de terra, restaren totalment embeguts en aquesta.

Façana posterior de l'alqueria, on originalment estava el corral

Cambra utilitzada com a graner, en el primer pis. Els murs són de tapial valencià i el paviment de rajola

L'aspecte exterior de la tàpia és com el d'un mur de rajola amb les juntes molt amples. La calç que en la crosta apareixia com un estucat continu, resta ací com reforçant les juntes entre les rajoles, mentre aquestes, a causa del moviment provocat per la maça en compactar la terra, relliscaven un poc cap a l'interior del mur.

La façana principal és de grans dimensions i es caracteritza per les nombroses obertures, alguna d'elles amb pedres treballades. La porta d'accés principal de l'habitatge està realitzada també amb carreus i sobre la llinda està gravada la data de la construcció, 1729. Sobre la porta i entre les dues finestres es conserva un gran rellotge de sol. A la vessant sud de l'edifici, s'obri una altra porta que dóna a una gran cuina, reformada durant la meitat de segle i a les dependències domèstiques.

La planta baixa de l'habitatge principal està formada per cinc estances. D'una banda, allotja un espai de recepció o deambulatori en el qual podem trobar un rebedor amb pou a mà esquerra i tres cambres, dividides per un arc de mig punt rebaixat, de maçoneria, que dóna accés al racó del foc, amb la funció de menjador, i finalment a la porta d'entrada al corral. Per tal d'accedir al primer pis es disposa a mà dreta una escala de rajola en el menjador que dóna a una gran estança amb un pilar central i a una segona habitació. Tota la planta superior s'utilitzava com a graner o pallissa. L'escalà encara conserva els

l·listons de fusta. El sòl és de rajola a la planta baixa i al primer pis, encara que només conserva l'original a la part de dalt.

La dependència estrictament domèstica està construïda a la vessant sud de l'edifici i té un accés independent. S'accedeix per una porta senzilla, que dona directament a la cuina i després de travessar una porta, a una cambra austera que originalment disposava d'un arc de mig punt de rajola per on també es podia passar al corral. El primer pis té dues habitacions molt senzilles que farien la funció de dormitoris.

La decoració que conserva l'alqueria és escassa. Cal destacar les restes de pintura parietal que encara es poden apreciar en la façana principal i en les parets interiors d'alguna de les habitacions de la planta baixa, sanefes amb motius geomètrics pintats en blau sobre fons beix i sòcol negre i sanefes pintades de color marró rogenc i filets grisos també amb sòcol negre.

Situació de l'alqueria

Detall dels taulells de la cuina, producte d'una de les darreres obres de reforma

3

Vicent Garcia Edo

PRIVILEGIS ATORGATS A VILA-REAL PEL REI JAUME II

Seriman, S.A.

ONO

BANCAIXA
fundació Caixa Castelló

AMICA
Pendientes de ti

CREA
PUBLICIDAD
DISEÑO • SONIDO • VIDEO

En aquests darrers anys Vila-real ha fet notables esforços per la recuperació de la seua història, a la qual cosa ha contribuït, sens dubte, la reorganització i modernització del seu important Arxiu Municipal que, malgrat les pèrdues, conserva un fons antic més que notable, i permet la reconstrucció de molts aspectes de la vida local al llarg dels segles.

Entre la documentació perduda, es nota especialment a faltar la pràctica totalitat de la corresponent al segle XIII i a les primeres dècades del segle XIV, i en particular són pràcticament inexistents els pergamins emesos per la Cancelleria Reial, contenint els privilegis concedits pels reis d'Aragó a la vila, raó per la qual les notícies relatives al primer segle d'existència de la població són especialment valuoses, i s'enriquiran en la mesura que els arxius de la cancelleria aragonesa, que es conserven quasi complets a Barcelona, siguen més ben coneguts.

I és precisament la revisió de la secció "*Gratiarum*" de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, corresponent al regnat de Jaume II, el que ens ha permès reunir un notable conjunt de privilegis atorgats a Vila-real, dels quals hem seleccionat els que ens han semblat més significatius, per donar-los a conèixer a través de la nostra contribució a aquesta nova publicació vila-realenca, on tan sols pretenem descriure'ls, situar-los en el context històric local i transcriure'ls complets.

Tradicionalment els orígens de la vila de Vila-real solen associar-se a la figura del rei Jaume I, ja que aquest personatge va protagonitzar l'atorgament de la carta de població de la vila el dia 20 de febrer de l'any 1274, i també va concedir en les setmanes immediatament posteriors tres privilegis més, complementaris d'aquesta. Eren els darrers anys del regnat de Jaume I i la vila es va posar en marxa a partir d'aquells documents fundacionals.¹

La documentació de la Cancelleria Reial que actualment coneixem, relativa als regnats dels seus descendents immediats² no ens dóna molta més informació sobre l'evolució de la població en la dècada posterior, tot i que d'algunes disposicions preses pel rei Pere el Gran, podem veure que hi va haver dificultats per convèncer la totalitat dels donataris de les heretats del terme³ perquè s'establiren a Vila-real, la qual cosa no es va poder resoldre completament, i per això en 1280 es va donar llicència⁴ als habitants de la vila i als qui tingueren heretats, però que no hi habitaven de seguit, perquè pogueren vendre'n fins una tercera part, en contra de disposicions anteriors sobre això. Amb aquest privilegi se suposava que més gent s'animaria a instal·lar-se a la vila i terme. L'interés per atraure pobladors va fer que el mateix rei Pere tractara d'anar a buscar-los inclús entre els musulmans del regne, convidant, segons llegim en una crida conservada als arxius de la

Cancelleria Reial, a tots els qui volgueren procedents de la frontera de Castalla i Biar.⁵

El darrer document important del rei Pere el Gran és el que conté la ratificació dels privilegis concedits a Vila-real fins aquell moment,⁶ que no eren altres que els atorgats per Jaume I, que cita singularment.

Del regnat del rei Alfons I de València tan sols coneixem dos documents d'una certa significació, relatius a tot el col·lectiu de pobladors. Datat el 1286, el primer conté l'exempció per quatre anys,⁷ del pagament dels impostos d'exèrcit, cavalcada, peita, morabatí, monedatge i altres exaccions reials. Del 1288 és la defensa reial⁸ als habitants de Vila-real, de les amenaces i els atacs de què havien estat objecte per part dels habitants de Borriana, en aquells moments encara molt disgustats per la segregació d'una part important del seu terme municipal, amb el qual s'havia procedit a la fundació de Vila-real. Tot i la separació efectiva, els veïns de Borriana van negar reiteradament la independència vila-realenca en diferents moments, fins que el rei Jaume II per mitjà d'una sentència emesa⁹ per la seua Cancelleria el dia 2 de desembre de 1317, va aclarir els darrers dubtes i Vila-real va quedar ratificada en el manteniment de la seua pròpia trajectòria institucional.

Aquests antecedents ens han de servir per entendre la persistència de l'interés de la corona reial pel desenvolupament de Vila-real, però, de la mateixa manera que cal atribuir al rei Jaume II, i en el seu nom als seus oficials, la definitiva estructuració de la Cancelleria Reial, també haurem d'atribuir a aquest rei el definitiu impuls per tal que Vila-real passara d'ésser un llogaret a una població d'importància dins el conjunt de les que formaven part del patrimoni reial.

El dilatat regnat de Jaume II ens ha deixat nombrosos testimonis de la seua preocupació per Vila-real. No els coneixem tots fins ara, però les dades de què disposem actualment són d'un gran interès i ens permeten comprovar que, efectivament, Vila-real es va fer gran durant el regnat d'aquest monarca.

En les línies que segueixen donem a conèixer i publiquem el text d'alguns d'aquests documents o privilegis, que van contribuir a l'engrandiment esmentat.

CONFIRMACIÓ DE PRIVILEGIS

Al poc de temps de l'inici del seu regnat, Jaume II va confirmar alguns privilegis de Vila-real. El document¹⁰ en qüestió està datat el dia 28 de febrer de 1292 i fa una menció clara a la carta de poblament, en aquells moments

encara el document de referència obligatòria i també al document de 28 de juny de 1277, pel qual el rei Pere el Gran ratificava les franqueses de lleuda i peatge.

CONSTRUCCIÓ DE LES MURALLES

La menció de la preocupació del Consell Municipal de Vila-real per la construcció de muralles, vint anys després de l'atorgament de la carta pobla, significa que la població ja tenia una estructura prou definida a nivell urbanístic i que les expectatives de creixement no anirien en contra, al menys immediatament, del que una presa de decisions d'eixes característiques comportava.

Coneixem dos importants documents relatius als murs de la vila. El primer¹¹ està datat el dia 7 de setembre de 1294 i conté la declaració d'intencions. El rei diu que Vila-real “*non est muratus nec vallatus, nec ad eo fortis*”, raó per la qual sofriria molt en cas de guerra, ja que els seus habitants no podrien defensar-se. En cas contrari, seguia dient, Vila-real valdria més, com li havien afirmat els emissaris del Consell Municipal, que havien anat a demanar-li que durant els següents deu anys pogueren destinar a la construcció dels murs la totalitat

de les rendes pertanyents a la corona. Valdrien també més les rendes d'una vila segura, i es considerava que s'incrementarien en la meitat més del que valien en el moment de la concessió, quantificades en vuit-cents sous.

El rei va aprovar aquesta petició, que començaria a ser ferma a partir del dia 1 de gener de 1295, i per a la seua materialització el batlle general del regne de València, Pere de Llivia, nomenaria dos veïns de Vila-real, que s'haurien d'encarregar de la col·lecta de les rendes reials, així com de gastar-les en el pagament dels operaris i materials necessaris per a l'esmentada construcció.

El segon document ¹² està datat el 3 de juliol de 1295. Conté la ratificació de l'esmentada concessió per deu anys de les rendes reials de Vila-real, després que la corona aprovara el projecte de construcció de les muralles, presentat pel Consell Municipal al batlle general del regne de València, i tramés per aquest a la Cancelleria Reial per a la definitiva ratificació.

Del projecte tan sols sabem, segons aquest document, que els murs s'havien de construir "*sub certis modis et condicionibus et mensuris*", la qual cosa no és molt, certament, però afegeix que en el projecte s'indicava que en vuit anys havien d'estar acabats, el que vol dir que, aproximadament, entre 1295 i 1303 es degueren construir les primeres muralles de Vila-real.

CONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA MAJOR

Coincidint amb l'inici de les obres dels murs de la població, el 29 de maig de 1295 el rei va accedir ¹³ a una nova petició presentada pels veïns de Vila-real, i els va permetre canviar la ubicació de l'església de la població, des del lloc que ocupava, considerat "*minus idoneus*", fins un altre més digne però que estava ocupat, almenys parcialment, per dos obradors que el rei tenia establerts a cens en favor de Bertrà Bou de Vilarnau i Maria Gaya, respectivament. El rei va fer

Arxius Municipals

donació a la vila dels seus drets sobre els obradors i al mateix temps va accedir a vendre'ls als vila-realencs perquè pogueren procedir a la construcció de la nova església.

CREACIÓ DE L'OFICI DE JUSTÍCIA

No disposem de dades relatives a l'organització del Consell Municipal de Vila-real durant els anys immediatament posteriors a l'atorgament de la carta de població. Per aquesta carència, en ocasions s'ha parlat i hem compartit inclús la idea, d'una certa dependència de Vila-real de les institucions de dret municipal de Borriana, la qual cosa actualment creiem que no pot sostenir-se.

És cert que desconexim l'estructura organitzativa del Consell Municipal de Vila-real durant el primer quart de segle d'existència, però no hi ha elements per dubtar de la seua existència, fins que la vila tinguera un tamany tal, que va fer que el 25 de febrer de 1302 Jaume II responguera afirmativament a la petició dels veïns, i els hi donara llicència ¹⁴ perquè pogueren nomenar anualment, el dia de Nadal, un home per a l'ofici de justícia de la població, la màxima autoritat municipal. Havia d'ésser el qui cregueren més convinent, i una volta triat havia d'ésser confirmat pel mateix rei, en cas de trobar-se al regne de València, o en el seu defecte pel batlle general del regne. El justícia de Vila-real tindria obligació de retre compte al batlle general, de les rebudes procedents de l'administració del seu ofici.

El 15 d'octubre de 1304 Jaume II va ratificar ¹⁵ aquest mateix privilegi, de nou a petició dels habitants de la vila, ja que el batlle general del regne s'oposava a acceptar el sistema de nomenar una sola persona, en considerar que l'elecció s'havia de produir entre tres homes proposats a l'efecte, com ho feien altres poblacions del regne. El rei encara els hi va afavorir més, en declarar que l'elecció de l'únic candidat podria ser ratificada simplement, si ho consideraven oportú, pel batlle de Vila-real i ni tan sols pel general del regne que havia contradit la primera concessió reial, la qual cosa agilitzava notablement el mecanisme d'elecció.

UNIÓ AL PATRIMONI REIAL

La ràpida evolució de Vila-real en els anys següents va fer que els veïns demanaren al rei la declaració de què formaven part del patrimoni reial. El 2 de desembre de 1310 Jaume II va accedir a la petició i els hi va prometre ¹⁶ que els mantindria sempre en aquest mateix estat.

Tan aviat com va estar feta la promesa de no separació de la Corona d'Aragó, es va produir la primera transgressió. En data que actualment desconeixem, Jaume II va vendre al noble Bernat de Llivia les rendes de Vila-real, per un termini i en quantitat que actualment desconeixem, la qual cosa significava una pèrdua parcial de la directa dependència de la corona, cosa que no va estar ben vista pels seus habitants, que van tractar d'aconseguir que el rei fera marxa enrere, recordant-li quina havia estat la seua promesa.

L'ocasió no va tardar a produir-se: el dia 28 d'abril de 1312 el rei va signar un document que posava un remei parcial a l'assumpte, però que a Vila-real li costaria diners, tot i la concessió simultània d'unes gràcies compensatòries. Jaume II va declarar ¹⁷ que els veïns de Vila-real li havien fet donació de totes les quantitats que havien de percebre dels veïns de Borriana i Castelló, condemnats per les importants malifetes comeses en envair el terme i béns dels habitants de Vila-real. L'import d'aquestes sancions es destinaria a recuperar de Bernat de Llivia els drets sobre Vila-real alienats per la corona; i per compensar els vila-realencs dels danys soferts, els enfranguia dels impostos de peita, quèstia, monedatge, exèrcit, cavalcada i altres, per un termini de sis anys, a comptar des del dia en què es materialitzara la recuperació dels esmentats drets cedits a Bernat de Llivia.

Dos dies després, el 30 d'abril de 1312, Jaume II va ratificar ¹⁸ la unió perpètua de Vila-real a la corona d'Aragó, negant la possibilitat de noves alienacions. No tenim notícia de més transgressions durant el regnat d'aquest rei.

VENDA LLIURE DE LA CARN

La retrovenda dels drets cedits a Bernat de Llivia no es va produir fins la meitat de 1314. En el mes de juliol d'aquell any Jaume II va confirmar ¹⁹ l'exempció de certs impostos, ampliant el termini fins a un total de dotze anys. De la mateixa manera el 17 de juliol va revocar ²⁰ el monopoli establert per Bernat de Llivia, per mitjà del qual havia decidit que la venda de la carn a Vila-real es fera en un lloc concret i per persona concreta. A partir d'aquell moment qualsevol veí de Vila-real podria vendre carn en la plaça de Vila-real, en les diferents taules establertes a cens pels oficials reials.

CONFIRMACIÓ DE TOTES LES HERETATS

El darrer privilegi significatiu que coneixem fins ara d'aquest període, està datat el dia 2 d'abril de 1318. Jaume II va ratificar ²¹ els habitants de Vila-real en la possessió de totes les seues heretats, obradors, forns, molins i qualsevol

altra, amb la qual cosa donava estabilitat als veïns, després de la crisi oberta amb motiu de les pretensions dels veïns de Borriana, que volien obligar-los a contribuir en les càrregues comunes de la vila, al·legant unes suposades obligacions dels veïns de Vila-real, que van estar definitivament negades per l'esmentada sentència reial, datada el 2 de desembre de 1317. Podríem dir que la ratificació de tota mena de possessions en el terme obria una nova època i projectava definitivament la població vers una situació desconeguda fins aquell moment, que tindria com a principal conseqüència al poc de temps, la inclusió de Vila-real entre les poblacions amb pes específic dins del conjunt de les del regne de València, caràcter que reforçaria a partir de 1330, amb la renúncia al fur d'Aragó, que usava des de la concessió de la carta pobla, i l'adopció del fur de València.²²

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1292, febrer 28. Barcelona

El rei Jaume II confirma privilegis a Vila-real

Arxiu de la Corona d'Aragó. Cancelleria Reial. Registre núm. 192, f. 103r.

Original.

Loci de Villa Regalis.

Nos Jacobus et cetera.

Visa quadam carta illustris domini regis Jacobi et cetera., qua sic incipit: «*Noverint universi, quod cum ad reges et principes spectet populacionibus quas faciunt certos terminos assignare, et earum populatoribus foro seu consuetudinibus concedere, sub quibus vivere debeant atque regi, idcirco nos Jacobus et cetera, per nos et nostros successores, dantes et concedentes vobis, universis et singulis populatoribus populacionis Ville Regalis, quam in termino Burriane statuimus faciendam terminos certos seu a sequia et cetera*»; et finit: «*nec aliquem contravenire permittant aliqua racione. Datum Valencie X^o kalendas marcii anno Domini M^o. CC^o. LXX°. tercio*»; et fuit clausa per Simonem de Sancto Felicio, scriptor ipsius domini Regi.

Visa etiam alia carta illustris domini regi Petrus et cetera., in qua ipse dominus rex laudavit, concessit et confirmavit universis et singulis populatoribus de Villa Regalis et suis, franquitatem lezdarum et pedagiorum eandem, videlicet ad quam homines Burriane populi fuerunt et sunt, prout in carta quam do-

mino rex Jacobus et cetera eis fecit lacijs continetur.

Idcirco nos, Jacobus et cetera, laudamus, approbamus ac eciam confirmamus vobis, universis et singulis hominibus Ville Regalis presentibus et futuris imperpetuum, predictas cartas sive privilegia a predictis nostris antecessoribus vobis concessa, et omnia in eis contenta, prout lacijs in ipsis cartis continetur, et prout melius in eis usi fuistis et sicut melius dici et cetera.

Mandantes et cetera.

Datum Barchinone II kalendas marcii et cetera [anno Domini millesimo CC^o. LXXX°. primo, terrarum et regnorum nostrorum anno primo].

Sig+num Jacobi et cetera.

Testes sunt: [1^a. col.] Ermengaudus comes Urgellensis. [2^a. col.] R. Rogerii comes Pallarensis, Alvaro vicecomes Agerensi. [3^a. col.] Petro de Montecatheno et Huguetus de Impuriarum.

Et fuit clausa per Matheum Botella, scriptorem ipsius domini Regi.

2

1294, setembre 7. Tortosa

Jaume II fa cessió de drets als veïns de Vila-real, perquè els destinen a la construcció de les muralles de la vila

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 194, f. 49r/v.

Noverint universi quod coram nobis, Jacobus, Dei gratia et cetera, comparuerunt nunciis seu procuratoris Ville Regalis, exponentes et humiliter suplicantes ut, cum locus predictus eo quod non est muratus nec vallatus, nec ad eo fortis, quod per homines dicti loci posset deffendi vel tueri aliquatenus, propter guerram fuerit de relictus, dignaremur eis ad certum tempus pro construendo muro in dicto loco, ad deffensionem eiusdem, redditus dicti loci concedere ac etiam assignare, dictis nunciis seu procuratoribus per se in dicta universitate astringentibus quod finito dicto tempore dictus redditus, loco predicto valebunt nobis plus in medietati quam odie valeant ut inferius declaratur.

Unde nos, Jacobus, Dei gratia rex predictus, expositione et supplicatione predictis benigne admissis, damus, concedimus et assignamus vobis, hominibus Ville Regalis predictae, per X annos continue venturos et a kalendas mensis ianuarii proxime venturi in antea computandos, omnes redditus nostris dicti loci Ville Regalis, convertendos in construendo muru ad deffensionem dicti loci, per duos probos homines ex vestris, quos fidelis noster P. de Libiano, baiulus

generalis dicti regni Valencie, vel alius qui pro tempore fuerit baiulus dicti regni duxerint eligendos.

Mandantes per presentem cartam nostram dicto Petro de Libiano vel alii cuicumque qui per ipsi fuerit baiulus dicti regni, predictos redditus tradant et tradi faciant per dictos X annos.

Illis duobus probis hominibus ex vobis, qui ad hoc per eos fuerint deputati, qui redditus ipsos accipiant et convertant in construccionem muri dicti loci, vobis tamen assecurantibus ydonee in posse dicti baiuli nostri Petri de Libiano, quod finito dicto tempore, redditus predicti valeant quolibet anno plus in medietate quam odie valeant ipsis redditibus hodie computatis, et valentibus octingentos solidos regaliū.

Et sic teneamini nobis quod dicti redditus valebunt quolibet anno nobis de cetero mille sexcentos solidos regaliū, transsacto decennio predicto.

Datum Dertuse VII° idus septembris anno Domini M^o. CC^o. X^oC. IIII°.

3

1295, maig 29. Tortosa

El rei Jaume II dóna llicència als veïns de Vila-real, perquè puguin canviar la ubicació de l'església

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 195, f. 145v. Original

Noverint universi, quod nobis Jacobo, Dei gratia et cetera; fuit pro parte universitatis Ville Regalis, site in regno Valencie, humiliter supplicatum ut, cum ecclesia dicti loci sit constructa in loco minus idoneus, et velint ipsam in loco alio dicte ville idoneo transferre seu rehedificare, et ad construendum ipsam emere quoddam operatorium situm in dicta villa, quod Bertrandus Bovis de Vilarnaldo tenet pro nobis ad censum unius morabatini, et aliud operatorium quod Maria Gaya tenet ibidem per nos ad censum unius morabatini, dignaremur eisdem dictos duos morabatinos censuales et totum ius ac dominium quod in eisdem operatoriiis habemus et habere debemus, ob honorem Dei et beate Marie matris eius, de benignitate regia concedere ac etiam assignare.

Unde nos Jacobus, Dei gratia rex predictus, supplicacioni predictae benigne condescendentes, gratis et ex certa sciencia, per nos et nostros presentes et futuros damus, concedimus et assignamus vobis, fidelibus nostris hominibus Ville Regalis perpetuo, dictos duos morabatinos censuales et totum ius ac dominium quos et que habemus et accipimus, et habere debemus in dictis duobus operatoriiis, quod dictus Bertrandus Bovis et Maria Gaya pro

nobis tenent ad census dictorum duorum morabatini us superius continetur; vobis tamen ementibus ipsa duo operatoria et construentibus eisdem ecclesia ut supradictum.

Mandantes procuratoribus, baiulis, justiciis, juratis et universis aliis officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod predictam donacionem et concessionem nostram firmiter habeant et observent, et faciant ab omnibus inviolabiliter observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua racione.

Datum Dertuse IIII° kalendas iunii anno Domini M^o. CC^o. XC^o. V^o.

4

1295, juliol 3. València

El rei Jaume II aprova el projecte dels murs de la vila de Vila-real

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 194, f. 151r. Original

Jurati et universitati Ville Regalis et cetera.

Visa suplicacione nobis pro parte vestra porrecta continetur qualibet Petri de Libiano, baiulus noster in regno Valencie generalis, ordinaverit et consignavatur murum construhendum in dicto loco, et quod secundum construccionem ipsius muri compositatis cum magriis que dictum murum construere debunt, sub certis modis et condicionibus et mensuris, infra octo annos primos venturos, vobis dantibus et tradentibus ipsis magriis pro construccionem dicti muri, omnes redditus dicti loci per X annos primos venturos, per quos nos ipsos redditus vobis concesseramus pro construhendo muro predicto; significamus vobis quod approbamus et acceptamus ordinatione et compositionem predictam.

Concedentes vobis quod possitis dictis magriis redditus dicti loci, per dictos decem annos obligare et tradere, pro construendo muro predicto, prout per nos vobis dicti redditus sunt concessi ad construccionem dicti muri per decennium antedictum, dum tamen a dictis magris idoneam et sufficientem caucionem recipiatis, ut infra dictos octo annos construxerint murum predictum, et complevitur opus ipsum sub modis et condicionibus comprehensis.

Datum Valencie V^o nonas iulii, anno Domini M. CC. XC. quinto.

5

1302, febrer 25. Cervera

El rei Jaume II dóna llicència als veïns de la vila de Vila-real perquè anualment puguen triar lliurement l'ofici de justícia de la vila

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 199, f. 54v. Original

Nos Jacobus et cetera.

Ad humilem supplicacionem nobis pro parte hominum et universitatis Ville Regalis factam, concedimus ac potestatem plenariam damus vobis, dictis hominibus et toti universitati ipsius ville, quod de cetero possitis anno quolibet, in festo Nativitatis Domini, elegere in justicia ipsius loci aliquam personam ydoneam de vestris convicinus, qui per nos si in regno Valencie fuerimus, vel baiulum nostrum generalem ipsius regni si absentes inde fuerimus, confirmetur sicut alii justicie aliorum locorum regni predicti, et hoc fiat annuatim in dicto festo.

Mandantes per presentes universis et singulis hominibus dicti loci et terminorum suorum, quod dicto justicie sic electo et per nos aut dictum baiulum, ut dictum est, confirmato, pareant, obediant atque respondeant, de omnibus et singulis quibus justiciis ipsius loco olim preteritis consuetque sunt respondere.

Iidem vero justicie [censeantur] de esdevenimentis et iuribus dicti justiciatus, cum nostro baiulo generali ipsius regni, qui est vel qui pro tempore fuerit, computare et de ipsis iuribus eidem baiulo respondere.

Datum Cervarie V^o kalendas marcii, anno predicto [anno Domini M^o. CCC^o. primo.]

Matheus Botella, mandato B. Boneti.

6

1304, octubre 15. Vila-real

El rei Jaume II ratifica als veïns de Vila-real que puguen triar anualment l'ofici de justícia de la vila

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 202, f. 171v.

Nos Jacobus et cetera.

Attendentes nos concessisse et potestatem plenariam dedisse vobis, hominibus et [toti universitati] Ville [Regalis], quod possitis anno quolibet in

festo Nativitate Domini eligere in justicia ipsius loci, aliquam personam idoneam de vestris convicinis, qui per nos si in regno Valencie fuerimus confirmetur, sicut alii justicie aliorum locorum regni predicti, prout in carta nostra inde confecta laciis continetur; et nunc fuerit nobis pro parte vestra humiliter suplicatum, quod cum super hoc vobis impedimentum fieret, quod baiulum nostrum dicti regni, in eo quod asserebat vos debere eligere tres personas ex vestris convicinis et non una, tamen ut sint in aliis locis dicti regni, quarum una erat ad ipsius justiciatus tenendum officium deputanda, vobis asserentibus quod ad hec una persona tamen erat per vos, iuxta tenore dicte carte nostre eligenda, dignaremur hoc declarare et cartam nostram vobis tradere super eo; nos itaque suplicatione ipsa benigne admissa, tenore presentis carte nostre, declaramus ac etiam volumus et concedimus, quod vos de cetero teneamini eligere ac eligatis in dicto festo Nativitatis Domini quolibet anno, unam personam idoneam de convicinis vestris, tantum modo et non plures, quam personam per vos ut predictur electam, presentetis nobis si in regno Valencie fuerimus, vel baiulo nostro generali, aut etiam nostro baiulo de Villa Regali, prout vobis magis videbitur expedire, ut sit per vos vel unum ex dictis baiulis, cui facta fuerit presentatio persona electa per vos in justiciam confirmetur.

Hoc tamen de presentacio facienda per vos, si volueritis, baiuli de Villa Regali [idem] confirmatione per eum facienda durare volumus, quamdiu de nostre processerit beneplacito et voluntatis.

Mandantes per presentem dicto baiulo generali presenti et qui pro tempore fuerit, et aliis officialibus nostris presentibus et futuris, quod hanc declaracionem et concessionem teneant inviolabiliter et observent, ac teneri et observari faciant ut [superius] continetur.

Datum in Villa Regali, idus octobris anno predicto [anno Domini M^o. CCC^o. quarto.]

7

1310, desembre 2. València

El rei Jaume II declara que Vila-real formarà sempre part de la corona reial

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre 207, f. 173v.

Noverint universi, quod nos Jacobus et cetera.

Attendentes fidem puram et devocionem sinceram, quam vos ho[mines] popule Ville Regalis regni Valencie, erga predecessores nostros semper gessitis et geritis erga nos, et quia illustrissimus dominus rex Jacobus, felicitis recordacionis

avus noster construxit et edificavit popula supradictam; ideo ad humilem supplicationem vestram, per presens nostrum privilegium concedimus, ordinamus et statuimus perpetuo, quod dictus locus sive popula Villeregalis, sit semper de corona Aragonum, et quod per nos vel aliquos successores nostros, per vendicionem, permutacionem seu concambium, aut alio quovis modo vel aliqua racione, non possit a dicta corona Aragonum aliquatenus separari.

In cuius rei testimonium, presens privilegium valiturum semper et duraturum, vobis dictis hominibus et successoribus vestris, habitatoribus ac populatoribus dicti loci sive popule Villeregalis, fieri iussimus nostro sigillo maiori appendicio comunitum.

Datum Valencie IIII° nonas decembris anno Domini M^o. CCC^o. X^o.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice, ac comitis Barchinone.

Testes sunt: [1^a. col.] Jacobus, dominus de Xericha. [2^a. col.] Bernardus de Serriano, Franciscus Carrocii. [3^a. col.] Raimundus de Montechateno, Gondisalbus Eximeni de Arenoso.

8

1312, abril 30. València

Jaume II ratifica la unió perpètua de Vila-real a la corona

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre núm. 209, f. 143r/v. Original

Noverint universi presentes pariter et futuri, quod nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comes Barchinone; considerantes quod regalis affectionem benivolencie subditos nostros speciali gracia decorare debemus, quos ad nostra servicia invenimus semper promptos; attendentes etiam vos fideles nostros juratos, probos homines et universitatem ville nostre de Villa Regali, situate in regno Valencie, serviciis predecessori nostrorum et nostris laborasse fideliter et liberaliter instituisse; ideo, ratificantes, approbantes et etiam confirmantes in omnibus et per omnia privilegium super hiis, per nos iam vobis concessimus quodque datum fuit Valencie, quarto nonas decembris anno Domini millesimo trescentesimo X^o; cum presenti carta nostra perpetuo valitura, gratis et ex certa sciencia, per nos et omnes heredes et successores nostros concedimus vobis, juratis, probis hominibus ac universitati Ville Regalis predictae, presentibus et futuris, et successoribus nostris, ac etiam ordinamus et statuimus perpetuo, quod dicta villa nostra de Villa Regali sit semper de corona Aragonum, et quod per nos vel per aliquos

heredes aut successores nostros, per vendicionem, permutacionem vel concambium, seu per aliquam aliam alienacionem, aliquo modo, causa, seu aliquam etiam racione, nunquam separetur nec possit a dicta corona Aragonum, ad certum tempus vel ad imperpetuum aliquatenus separari; nec redditus, exitus et proventus, ac alia iura nostra ipsius ville, per nos vel heredes aut successores nostros, aliquo modo vel aliqua causa seu etiam aliqua racione, aliquatenus imperpetuum possint vendi, dari, concedi, impignorari, alienari, permutari, vel alio quovis modo in alterius iurediccione sive dominium transportari.

Et ut hec maiorem obtineant firmitatem, predicta omnia et singula nos, dictus rex, iurari fecimus per Deum et eius sancta quatuor evangelia, et anima nostra, per fidelem thesaurarium nostrum Petrum Marti in nostra presentia constitutum, tenere et observare firmiter, ac etiam inclitum infantem Jacobum, karissimum primogenitum nostrum iurari mandamus etiam et firmari.

Mandantes per presentem cartam nostram procuratoribus, baiulis, iusticiis ac aliis universis et singulis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris, quod predictam confirmationem, approbationem ac ratificationem nostram, firmam habeant et observent et faciant ab aliis inviolabiliter observari, et non contraveniant nec aliquem seu aliquos contravenire faciant, consenciant vel permitant aliqua racione.

In cuius rei testimonium presentem cartam nostram fieri iussimus, ac sigillorum nostri et dicti infantis munimine roborari.

Datum Valencie, pridie kalendas madii anno Domini M^o. CCC^o. duodecimo.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice, ac comitis Barchinone, qui predicta laudamus, concedimus et firmamus, et in anima nostra per dictum Petrum Marti iurari fecimus.

Sig+num infantis Jacobus, dicti domini Regis primogeniti, qui predicta laudamus, concedimus, firmamus et iuramus.

Presentibus nobili Blasio de Alagone, Garcia Simonis alumpno nostro, et Galcerando de Curte, apponitum hec ad mandatum nostrum per Petrum de Solerio infrascriptum, kalendas madii anno Domini M^o. CCC^o. XII°.

Testes sunt: [1^a. col.] Jacobus, dominus de Xericha, [2^a. col.] Artaldus de Luna, Artaldus de Orta, comendator Montisalbani, [3^a. col.] Franciscus Carrocus, Bernardus de Serria.

Fuit clausum per manum Petrum de Solerio.

1314, juliol 17. Manises

Jaume II dóna llicència a Vila-real per a la lliure venda de la carn

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre núm. 211, f. 200v. Original

Nos Jacobus, et cetera.

Intellecto dilectum militem nostrum Bernardum de Libiano, tempore que tenebat villam nostram de Villa Regali, concessisse seu stabilisse cum carta sua, ad censum duorum morabatinorum, quod carnes per aliquos non fierent seu venderentur in dicta villa, nisi tantum in loco certo et in personam certam tunc per eum constitutam et assignatam, ut hec in carta predicta sunt contenta; intellecto etiam predicta facta fuisse in dampnum hominum dicte ville; ideo, ad humilem supplicacionem pro parte vestrum hominum dicte ville nobis facta, cum presenti carta nostra volumus et concedimus de gratia speciali vobis, juratis et hominibus ville predicte de Villa Regali et vestris perpetuo, quod cassatis et annullatis concessione et stabilimento predictis, factis de hiis per dictum Bernardum de Libiano, unusquisque vestrum possitis carnes facere et vendere in platea dicte ville de Villaregali, in tabulis videlicet que pro nobis teneretur et sunt censuale nostrum.

Ita quod vos et vestri perpetuo utamini predictis, prout melius et plenius ante concessionem seu stabilimentum predictum, per dictum Bernardo de Libiano factum uti consuevistis.

Nos enim, per presentem mandamus procuratori, baiulo, justicie, juratis et universis et singulis officialibus nostris, presentibus et futuris, quod hanc gratiam et concessionem nostram firmam habeant et observent, et faciant inviolabiliter observari, et non contraveniant seu aliquem vel aliquos contravenire faciant, consenciant vel permittant, aliqua racione.

Datum in Maniçes, XVI° kalendas augusti, anno Domini millesimo CCC^o. XIII°.

1318, abril 2. Ulldecona

Jaume II confirma la possessió de les heretats dels veïns de Vila-real

Arxiu de la Corona d'Aragó. Barcelona. Cancelleria Reial. Registre núm. 215, f. 275r/v. Original

Nos Jacobus et cetera.

[Vo]lentes vos [univer]sis et singulis habitatores loci de Villa Regali et [ter]mini sui, ac quoscumque in ipso loco [et ter]mino hereditates habentes prosequi gratia et favore, tenore presentis carte nostre concedimus et confirmamus vobis domos sive hospicia, operatoria, molendina, furnos, operatoria ac hereditates et possessiones et terras quascumque, tam cultas quam heremas, que hodie tenetis et possidetis in dicto loco de Villeregali et termino suo, prout ea nunc habetis et possidetis.

Ita quod vos et [vestris] et [quibus] volueritis, a modo ipsa habeatis, teneatis et possideatis iure [integro] et tanquam ad nos spectanciam absque [mencio] in petitionis et inquietacionis nostre et successorum ac officialium nostrorum, licet inde a nobis seu officialibus nostris, aut aliis auctoritatem habentibus, donacionem aut titulum alium hostendere non possitis.

Hanc autem concessionem et confirmationem dictarum domorum operatorium, molendinorum, furnorum, [pa]tuorum, habere [ratum] possessionum et terrarum que hodie possidetis, vobis facimus de certa sciencia sub forma predicta, et sicut melius dici et intelligi potest ad bonum et sanum intellectum, et ad nostrum commodum et vestrorum.

Mandantes universis et singulis officialibus et subditis nostris, tam presentibus quam futuris, quod hanc concessionem et confirmationem nostram firmam habeant et observent, ac faciant inviolabiliter observari, et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua racione.

In cuius rei testimonium et robur perpetue fi[rm]itatis, hanc [car]tam nostram vobis fieri et magestatis nostro sigillo appendicio iussimus comuniri.

Datum in loco de Uyl de Cona, IIII nonas aprilis anno domini M. CCC. octavo decimo.

Sig+num Jacobi, Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comes Barchinone.

Testes sunt: [1^a. col.] Guillelmus de Montecatheno. [2^a. col.] Philipus de Salutiis, Dalmacius vicecomes de Rochabertino.

Sig+num Francisci de Bastida, predicti domini Regis scriptoris, qui de mandato ipsius feci et clausi.

ANOTACIONS

¹ MARTÍNEZ FERRANDO, J.E. *Catálogo de la documentación relativa al reino de Valencia, durante el reinado de Jaime I, conservada en el Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid 1935. / GARCIA SANZ, Arcadi - GARCIA EDO, Vicent. *La carta de població de Vila-real (20-2-1274)*. Vila-real 1995.

² MARTÍNEZ FERRANDO, J. E. *Catálogo de la documentación relativa al reino de Valencia durante el reinado de Pedro el Grande, conservada en el Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid 1935. / GALLOFRE, R. *Documentación relativa al reinado del rey Alfonso I de Valencia, conservada en el Archivo de la Corona de Aragón*. Valencia 1968.

³ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Cancelleria. Registre 39, f. 177v. En document datat el 31 de març de 1277, el rei Pere el Gran ordena que tots els donataris d'heretats en terme de Vila-real vagen a establir-se i habitar en la vila.

⁴ ACA. Cancelleria. Registre 49, f. 2r. En document de 13 de gener de 1280, el rei Pere el Gran dóna llicència als pobladors de Vila-real perquè puguin vendre lliurement una tercera part de les heretats que posseeixen, tot i la prohibició establerta per llei. // Aquesta llicència no és exclusiva de Vila-real. Hem documentat disposicions semblants, relatives a poblacions valencianes de l'època, i eren conseqüència de les dificultats per establir comunitats humanes estables en les terres de nova conquesta. Tal volta l'exemple més proper a Vila-real, geogràficament parlant, el trobem a la vila d'Onda, on el rei Jaume I va atorgar la carta pobla en 1248 i va establir la prohibició de vendre qualsevol heretat en el termini de deu anys. En 1251, però, per un altre privilegi seu, va donar llibertat als habitants d'Onda, per poder vendre qualsevol heretat a la vila i terme.

⁵ ACA. Cancelleria. Registre 42, fol. 137r. El 12 de setembre de 1279 el rei Pere el Gran comunica als musulmans de la frontera de Castalla i Biar el seu desig perquè tots els qui vulguen vagen a establir-se a Vila-real, on els donarà les cases i terres que queden vacants. / La proposta reial degué tenir un cert èxit, ja que en ACA. Cancelleria. Registre 42, f. 222r., trobem que el 22 de febrer de 1280 el rei Pere el Gran posa sota la seua protecció tots els musulmans que havien anat a viure a Vila-real. / I el 13 de maig de 1280 va atorgar certes franquesses d'impostos als musulmans de Vila-real. ACA. Cancelleria. Registre 48, f. 20v. No són moltes més les notícies de què disposem sobre l'aljama musulmana de Vila-real, a partir de la documentació de la Cancelleria Reial.

⁶ ACA. Cancelleria. Registre 44, ff. 196v-197r.

⁷ ACA. Cancelleria. Registre 64, f. 126r.

⁸ ACA. Cancelleria. Registre 74, f. 85r.

⁹ Arxiu Municipal de Vila-real. Document 3683

¹⁰ ACA. Cancelleria. Registre 192, f. 103r. Document núm. 1 de l'apèndix

¹¹ ACA. Cancelleria. Registre 194, f. 49r/v. Document núm. 2 de l'apèndix

¹² ACA. Cancelleria. Registre 194, f. 151r. Document núm. 4 de l'apèndix

¹³ ACA. Cancelleria. Registre 195, f. 145v. Document núm. 3 de l'apèndix

¹⁴ ACA. Cancelleria. Registre 199, f. 54v. Document núm. 5 de l'apèndix

¹⁵ ACA. Cancelleria. Registre 202, f. 171v. Document núm. 6 de l'apèndix

¹⁶ ACA. Cancelleria. Registre 207, f. 173v. Document núm. 7 de l'apèndix

¹⁷ ACA. Cancelleria. Registre 209, f. 143r.

¹⁸ ACA. Cancelleria. Registre 209, f. 143r/v. Document núm. 8 de l'apèndix

¹⁹ ACA. Cancelleria. Registre 211, f. 197v.

²⁰ ACA. Cancelleria. Registre 211, f. 200v. Document núm. 9 de l'apèndix

²¹ ACA. Cancelleria. Registre 215, f. 275r/v. Document núm. 10 de l'apèndix

²² GARCIA EDO, V. "Adopció del fur de València per la vila de Vila-real, a les Corts Generals del Regne de 1329-1330". *Miscelánea homenaje a José María Doñate*. Vila-real 1993, pp. 195-215.

4

Àlvar Monferrer i Monfort

ELS GOJOS DE SANT RORO DE VILA-REAL

Seriman, S.A.

ONO

BANCAIXA
fundació Caixa Castelló

AMICA
Pendientes de ti

CREA
PUBLICIDAD
DISEÑO • SONIDO • VIDEO

Borratxos són a Catí,
borratxos són a les Coves,
borratxos a Sant Mateu,
borratxos a tots *los* pobles.

Qui no ha cantat, a Vila-real, o no ha sentit cantar els gojos de sant Roro? Tanmateix, hi ha qui pensa que aquesta cançó és típica i tòpica de la industriosa població de la Plana Baixa. En aquest treball, després d'una introducció breu a les cançons de taverna, parlarem d'aquests gojos, intentarem documentar-los i en reproduïrem les nombroses variants que es troben a tot arreu de la comarca i en altres on també es canten.¹ De tota manera, no és estranya l'atribució esmentada, ja que els vila-realencs tenen (potser millor: tenien) fama d'agradar-los el mam i el poble estava ben servit de tavernes, segons una coneguda dita que cita Sanchis Guarner:

Vila-real, poble de l'alegria,
quaranta mil tavernes
i *ninguna* llibreria.²

SOBRE LES CANÇONS DE TAVERNA

Com diuen amb molt d'encert Enric i Dolores Gimeno (1998: 59), els cants de taverna formen una part important de les cançons populars de Vila-real. I a la seua obra en porten un bon feix (de la 75 a la 87), que enumere a continuació: "*Joanet el Covero*", "*Tiene el Covero*", "*Jo he estat*", "*Échale*", "*Mai bevem*", "*No mo n'anirem*", "*Som els més*", "*No en volem cap*", "*No me l'encendràs*", "*En dos diners*" i "*Ay, Sanchibilis*", a més dels gojos que ens ocupen. Jo afegesc que aquestes cançons formen una part important de les cançons populars de tots els pobles, com mostra la cobla que he posat a l'encapçalament i d'altres que es podrien aduir. Si més no, podeu veure aquestes que he sentit cantar, i he cantat, a les Useres, que, d'altra banda, es troben a tot arreu de les nostres comarques:

«Mare meua, jo estic mala,
deixe'm una olleta al foc,
i una xulla de costella
i el barral que estigue prop».

«Ma mare sempre me diu
que perd el coneixement,

perquè vaig a la taverna
a beure vi i aiguardent».

«Moreneta sóc, xiqueta,
sóc filla de Perifollo,
no estic mai tant contenta,
com quan tinc la bóta al morro».

«Quaesevol que pot i vol
a la taverna va a beure,
si la tavernera és guapa
i el vi se'n puja al celebre».

N'hi ha moltes altres d'aquest caire, com la següent que és una traducció del castellà i sembla de factura erudita:

«Vi que del cel vas venir
amb tanta gràcia i primor
que a l'home més ignorant
el vas fer predicador».

O la de Ribesalbes, més llarga i popular:

“Les fadrinetes, per presumir,
van a la plaça buscant marit
i si l'entren, viudo o fadrí,
canten i ballen de bon matí.
Poseu vi i cantem,
sense beure vi no se n'anirem.

Vinguen begudes, vinguen cançons,
encara queden uns quants porrons;
ompliu els cuirs, beure volem,
de mala gana se n'anirem.
Poseu vi...” (Seguí, 1990: 181).

La tradició literariopopular sobre les cançons de taverna és llarga a casa nostra, tot i que no ha estat gaire estudiada. Amades en porta reculls que es podrien ampliar d'allò més³. Carles Salvador arreplegà les tradicionals de Benassal (Alt Maestrat) (1952: 60-64) i també en fan alguna aportació les monografies comarcals o locals, encara que moltes, cosa estranya, no les

esmenten. Potser el recull que n'aporta més informació fins ara, almenys pel que fa al País Valencià, el trobem als tres volums de Salvador Seguí i a altres textos que citem a la bibliografia. Amb un cert risc d'equivocar-me, pense que els fidels de Dionís o Bacus de les contrades valencianes són més alegres que els de Catalunya, a pesar que alguns poetes -Josep Maria de Sagarra, Apel·les Mestre i d'altres- cultivaren el gènere, sempre amb un comediment típic de les literatures peninsulars, potser, massa frenades per la moral eclesiàstica. Una mostra típica d'aquest comediment la trobem en un sermó de sant Vicent Ferrer que parla del costum de menjar i beure quatre o cinc vegades al dia, que, segons ell, té uns efectes desastrosos:

«...e per ço quanta és nostra vida que ja a XXXXV anys los hòmens són vells, els tremole la barba e les mans, e les dones podrides, que beuen lo vinaç, que de tres passes les sentireu que els put l'alende, e a molts hòmens també»⁴.

El cèlebre sant valencià tenia mampresa pel seu compte una campanya personal contra les tavernes. A Lluçena (l'Alcalatén) aconseguí que el Consell Municipal vedara als homes d'anar a més de cent passes de la taverna, com encara ho fa constar un retaule ceràmic que hi ha a la paret d'una casa de la plaça⁵. Tot de bades, perquè les tavernes seguien oferint el bon o mal beure als seus clients fins als nostres dies que han estat substituïdes pels bars amb funcions idèntiques. En definitiva, el suc fermentat del raïm causa admiració, a banda d'uns altres efectes, perquè es fa (es feia) «ballant sense música i bullint sense foc», com fa notar encertadament Vicent Ramon Calatayud (1983: 36).

ELS GOJOS PARÒDICS

Entre les cançons de taverna que mereixen un tractament especial tenim els gojos paròdics de Carnestoltes i de Quaresma, que es cantaven al voltant d'aquestes celebracions del calendari i apleguen fins al Diumenge de Resurrecció. Martí de Riquer cita els de Sant Salvi i de Sant Taló, aquests últims compostats per mossén Cinto Verdager (Comas 1985 V: 301). N'hi ha d'altres. Amades, els del Gran Patantum o sant Patantum⁶, els de sant Llamic, que es cantaven el dia de la matança del porc després de l'àpat de greixum i carnum tradicional (1982 a: 206-207), i els de les botifarres⁷, que usaven els caramellaires el Diumenge de Pasqua amb les mateixes finalitats que els dels ous i de les noies. Cite també els laudatoris, humorístics i burlescos relatius a certs menjars concrets, com els *Gojos del xocolate*, dels quals Almarche

reproduceix la tornada, tot dient que no n'ha trobat cap més d'estrofa:

*Si el xocolate faltara,
quanta gent se moriria;
Déu te conserve i te guarde,
xocolate de ma vida⁸.*

O els de la sèmola, que són originaris de Benicarló (Baix Maestrat), sobre els quals l'erudit professor Manuel Ferrer Lluch va escriure un article que, per si mateix, resulta una paròdia⁹. Cal dir que els he trobat també a la comarca valenciana de l'Alcalatén (les Useres, Atzeneta) i l'aragonesa del Matarranya (Pena-roja) (Borau i Sancho 1996: 239-241). La seua procedència, però, és estrictament valenciana. Citaré també els gojos del borratxo que són propis de la comarca de la Marina¹⁰. Amades en cita uns altres que considera «una cançó de beverri que se solia cantar per tavernes i hostals» i que no reproduceix perquè «és decadent i sense cap valor literària ni melòdica» (1982 b V: 599). I afegeix que al segle XIX se'n van fer imitacions ja molt forçades i sovint de mal gust.

En tot cas, a casa nostra, el patró dels borratxos per antonomàsia és sant Roro. I acabem aquesta introducció amb una nota curiosa sobre el patró dels taverners. Segons Amades, era sant Teodot, celebrat el dia 18 de març. Ell era de l'ofici i tenia la virtut de tornar l'aigua en vi, cosa que constitueix el somni de tot taverner que es prea. Li resaven l'oració següent:

*Sant Teodot gloriós,
féu-me fer els miracles
que féieu vós.*

Hi havia la creença que aquesta oració resada set vegades amb gran fe podia convertir una galleda d'aigua acabada de traure del pou en bon vi o en licor, al gust de cadascú (Amades (1982 b III: 642). Tot i això, uns altres autors diuen que la patrona era santa Marta, per allò que anava sempre enfeinada servint el Nostre Senyor, mentre sa germana Maria s'asseia als seus peus mirant-lo bocabadada (Ferrando Roig 1950: 293).

ELS GOJOS DE SANT RORO

Dins d'aquestes cançons de taverna cal incloure, com he dit, els Gojos de Sant Roro, també coneguts com el Romanç de Sant Roro. En ells trobem tota mena de tòpics propis de les cançons d'aquesta classe. Constitueixen una cançó de beverri que hom cantava a la taverna i fora d'ella, quan els bevedors ja anaven prou carregats. I, al llarg de l'estrofes, com passa als goigs de qualsevol

sant, s'explica la vida, les virtuts i les facècies extraordinàries del patró i el cantor s'encomana a la seua protecció. És clar que la paròdia humorística està servida amb la barreja del tarannà de respecte que se'n deriva del cant religiós i del significat estrafolari de la lletra. Pel que fa a la forma, presenten una retronxa en versos pentasil·labs, que canvia a cada estrofa¹¹.

El primer document referent als gojos o Romanç de sant Roro, de què en tinc notícia correspon a dues impressions corresponents a la primera i la segona part, fetes a Màlaga i que relaciona el *Catálogo de la Biblioteca Salvá* (Salvá 1872 I: 44-45).¹²

La versió primera dels gojos de sant Roro, de Vila-real, me la va propocionar l'amic Batiste Carceller, qui la publicà en un dels seus habituals articles a un periòdic de Castelló de la Plana (1988). Ell insinua que són d'importació, ja que ni a Vila-real ni a cap poble del voltant s'usa el mot *aguileta* per a referir-se als diners. Els fa procedents de València o dels seus voltants, on aquesta paraula encara és viva. Per una altra banda, fa notar que el nom del presumpte sant és Roro i no Rorro, com apareix a algunes versions que recullen Seguí i uns altres. Potser es tracta d'un error involuntari generalitzat en les transcripcions fetes a alguns pobles de la Vall d'Albaida o d'altres comarques, ja que, altres vegades, com a Quatretonda, per exemple, apareix transcrit com a Roro també. Tanmateix no sabem l'origen del nom. Se m'acudeix que pot tenir a veure amb el *rorare* llatí, el radical del qual està relacionat amb l'aigua i la pluja suau¹³, que en aquest cas seria de vi.

Els trobem també a Betxí¹⁴ i la Vall d'Uixó¹⁵, de la mateixa comarca, i a Borriol¹⁶ i Castelló de la Plana¹⁷ (la Plana Alta); amb variants que enllacen amb les de Llutxent, Quatretonda¹⁸ i Bellús (la Vall d'Albaida); Xeraco i l'Alqueria de la Comtessa (la Safor)¹⁹; L'Alcúdia²⁰ (la Ribera Alta), la que canta el grup de música folk Al Tall²¹, i la que canta Josep Gimeno «Botifarra», el cantador de Xàtiva²² (la Costera). Potser l'origen fou a aquestes comarques.

Com hem dit, es tracta d'una cançó de taverna a tot arreu. A Alcàntera de Xúquer (la Ribera Alta) es fa la processó de sant Roro, patró de borratxos, puteros i malfeiners, com una avançada de les festes majors que se celebren al sant Crist dels Afligits, la Immaculada i sant Isidre, del 30 d'agost al 2 de setembre, com un anunci del lleure i de la diversió que suposen aquestes festes. En ella passen pels carrers del poble, en una peanya que porten els seus devots, un ninot que representa el sant i, en acabat, el cremen enmig d'una gran gresca²³. A Quatretonda, la cantaven les dones, a les vinyes, quan netejaven els bagots de raïm sota els tendals.

Pel que fa al mite esperpèntic del sant, a Vila-real, una penya de festes que portava el seu nom, fundada el 1980 i desapareguda actualment, ens infor-

ma que sant Roro tenia dos companys de menjar i beure, Brancalo i Cagamasets, entre altres. Les dones d'aquesta penya guanyaren l'any 1981 el campionat de futbol sala femení i van quedar en un bon lloc al torneig d'escacs. Suposem que els homes estaven fent-li l'honor al sant i no es ficaven en aquestes mampreses tan inhabituals per als fidels del patró.

LES VERSIONS DELS GOJOS DE SANT RORO

En són molt nombroses. Malgrat aquesta abundància, en considerarem dues com a bàsiques, la de Vila-real que publiquen Carceller i Gimeno i Gimeno, tot i que n'hi ha variants entres totes dues que fem notar, com també les d'uns altres pobles de la Plana Baixa (Betxí) i de la Plana Alta (Borriol). La segona versió és la de Llutxent (la Vall d'Albaida), amb algunes estrofes pròpies d'alguns altres pobles de les comarques centrals de València (la Vall d'Albaida: Bellús, Quatretonda; la Safor: Xeraco, l'Alqueria de la Comtessa; la Costera: Xàtiva; la Ribera Alta: l'Alcúdia) i del nord d'Alacant (el Comtat: Alcoletja) a més de la cantada pel grup de música folk Al Tall, que té una estrofa exclusiva (la introducció), potser perquè va ser composta per ells, seguint el model dels romanços de cec.

Cal advertir que es tracta d'un romanç viu, que s'ha anat fent al llarg dels temps. Les últimes estrofes incorporades i algunes variacions fan referència a la ginebra, als decàlitres, etc., que són paraules relativament noves (cultismes) en la llengua valenciana.

GOJOS EN LLOANÇA DEL GLORIÓS SANT RORO, CELESTIAL PATRÓ DEL BORRATXOS, VENERAT ESPECIALMENT A VILA-REAL²⁴

Introducció (només **Al Tall**):

Déu em done inspiració
per a poder explicar
la vida d'un sant varó
que és digna de mencionar.
Que vinga el déu Baco, que ens porte un porró
i que ens allumene en esta ocasió.

Primera versió: Vila-real

1. Sant Roro era molt lluit²⁵
 i és un sant molt *milagrós*,
 que per a fer-se'n un litro²⁶
 no ha segut mai pereós:
 per on ell passava posava amistat²⁷
 i en les taverneres quedava fiat.²⁸

2. Sabia totes les tavernes²⁹
 quin vi era el més eixut;
 qui el venia més barato
 i qui el tenia més pur.³⁰
 Allí es gastava, si tenia, un duro
 i a casa portava un pet com un xurro.³¹

3. Un dia el ditxós sant Roro³²
 a son pare li furtà
 la camisa de casar-se
 i a la taverna se'n va.³³
 Allí diu: bon dia, senyor Serafí,
 prenga³⁴ esta camisa i pose un got de vi.³⁵

4. Un dia el ditxós sant Roro,³⁶
 no tenia una aguileta
 se'n va anar³⁷ de bon matí
 a veure la tavernera.³⁸
 I com no podia fer-se³⁹ una copeta,
 va dir que el deixara llepar l'aixeta.⁴⁰

5. Un dia el ditxós⁴¹ sant Roro
 s'ajuntà en una beata
 i per passar⁴² el rosari
 ompliren la carabassa;
 i quan aplegaren just al "veni-glòria,
 els dos se tiraren a la cantimplora.⁴³

6. La beata ja parlava
en italià i en francès,
mentres que sant⁴⁴ Roro anava
agafant-se a les parets,⁴⁵
cantant seguidilles per tot el carrer⁴⁶
anava borratxo com un dolçainer.⁴⁷

7. Sant Roro i els seus amics
anaren⁴⁸ de borrasqueta
a fer-se⁴⁹ caragolets,
pinyonets i⁵⁰ tomateta,
i també posaren⁵¹ algun coentet,
perquè vinguera⁵² millor el traguèt.⁵³

8. Un dia s'estacà un carro
amb divuit⁵⁴ bocois de vi,
entre sant Roro i un altre⁵⁵
s'arremataren el vi;⁵⁶
Gràcies els donava el bon carreter,
perquè li tragueren el carro lleuger.⁵⁷

9. Sant Roro diu als amics,
quan tingueu⁵⁸ dona partera,
en lloc de donar-li caldo,
doneu-li la bóta plena;⁵⁹
perquè això del caldo dóna inflamació,
doneu-li mistela i vi del millor.

10. (Només Gimeno)
Als noranta anys de carrera
que el ditxós sant va arribar,
ho sentia de manera
perquè ja no podia anar.
Totes les tavernes que ell recorria
ho sentien molt perquè ja no bevia.

11. Quan sant Roro va morir,
tots els devots acudiren
i per portar-li el taüt,
els uns i els altres renyien.⁶⁰
Botos per corones⁶¹ li varen posar,
per compte de llistes⁶² els barrals penjats.⁶³

12. Adéu,⁶⁴ sant Roro ditxós,
que no has quedat⁶⁵ res a deure
dóna salut als borratxos
i moltes ganes de beure.⁶⁶
I que allí ens espere amb la cantimplora
per a prendre pet en l'eterna glòria.⁶⁷
Amén.

Segona versió: Llutxent

1. Sant Rorro era⁶⁸ un sant,
era un sant miraculós,⁶⁹
que per a fer-se'n un got⁷⁰
no ha segut mai pereós:⁷¹
quan era xiquet, a penes parlava,
anava a les tendes⁷² i s'emborratxava.⁷³

2. Quan se féu més majoret
li augmentà la devoció;
no sabia passar un dia
sense agarrar «gafarró»⁷⁴
i per a on passava tenia amistat
en les tavernes que venen fiat.⁷⁵

3. Sabia totes les tendes,
quin vi era el més eixut;
on el venien barato
i on el donaven més pur;
allí se gastava, si portava, un duro
i se n'anava a casa un pet com un zurro.⁷⁶

4. Aplegà un dia sant Rorro
i a la tenda se n'anà,
i aplegava a la tenda
molt resolt i campejà;
al tendero dia: senyor Serafí,
tinga la camisa i pose un got de vi.⁷⁷

5. Quan ell entrà en més edat
i en un pet feia dos trons,
se féu més aficionat
a tastar el seu bocoi;
i els companyeros aire li feren
i hasta borratxos en terra caigueren.

6. Quan tenia més edat,
ja tenia millor cor;
es féu molt aficionat
a donar el «truc i flor»;
Si deien «envide», tirava la falta,
sant Roro mig cànter de vi se calava.

7. Aplegà un dia sant Roro,
no tenia una aguileta;
se n'anà de bon matí
a visitar a l'eixeta
i com no podia fer-se una copeta,
digué que el deixaren debaix de l'eixeta.

8. Sant Roro prengué amiatat
amb una agüela beata;
quan anaven a resar
omplien la carabassa;
i quan arribaven a l'amèn i glòria
els dos empinaven la carabassola.⁷⁸

9. Per al final del rosari
es menjaven un mosset,
entraven en la bodega

i omplien el tonellet;
 puix vindria a cabre decàlitre i mig
 i tot se'l colaven abans de les sis.

10. La beata ja parlava
 en italià i en francès,
 i sant Roro se n'anava
 caiguent-se per lo carrer;⁷⁹
 cantant seguidilles⁸⁰ aquell malfainer,
 anava borratxo com un dolçainer:

11. (Només a **Quatretonda**)
 Sant Roro i els seus amics
 anaren de borratxera
 i per a sopar portaven
 conillet amb tomaqueta
 i també portaven algun coentet
 per a que els sentara millor el traguet.

12. Quaranta cuiros de vi,
 un carro es va estacar
 i el carreter apurat
 a sant Rorro es va aclamar;
 i entre sant Rorro i un altre borratxo
 es beuen el vi i trauen el carro.⁸¹

13. Si alguns per casualitat,
 teniu la dona partera,
 en compte de xocolate,
 doneu-li la bóta plena;
 que és la millor medicina
 per a la partera hui:
 en cónter de la gallina
 doneu-li un cuiro de vi.
 Senyores que el caldo dóna inflamació,
 doneu-li ginebra i vi del millor.

14. Quan sant Rorro va morir,
tots els devots acudiren
i com eren tan amics
per dur l'ataüt renyiren;
i dotze corones li varen posar
i en compte de llistes tres barrots (barrals)
ben grans.⁸²

15. Adiós, sant Rorro dichoso,
no m'has quedat res a deure
bona salut als borratxos
i bones ganes de beure.
Beneït sant Rorro tingau-lo en memòria
i a tots els borratxos ens porte a la glòria.⁸³

16. (A l'Alcúdia)
Vingan tots els més borratxos
a adorar al seu patró
el millor que nos *han dado*
que és un sant molt poderós (*milagrós*);
i ara a la vellea ens ha divertit,
d'una borratxera es muigué una nit.⁸⁴

17. Tots els que esteu escoltant
gardeu sempre una copeta
per a poder convidar
al que canta esta copleta.
I al pobre sant Roro tingau-lo en memòria
que en el seu ofici vos dóna la glòria.
Amén.

ANOTACIONS

¹ Sobre el tema, podeu consultar dos treballs meus (1997, VIII, 8, 223-36, i 1998, IX, 9,) i (1996-98, 10, 79-96). Pel que fa a les generalitats sobre paròdies, gojos paròdics i altres particularitats, en gràcia a la brevetat, hi remet al lector. En tot cas, aquest treball aporta material etnogràfic original.

² 1992 Sector septentrional, 185.

³ 1982 a: 778-783. Hi barreja cançons del vi amb cançons de jocs que es fan a la taverna. En 1982 b V: 595-602, porta, entre altres cançons de celler, una oració paròdica de la litúrgia, on barreja paraules catalanes amb llatí macarrònic i també dues paròdies de lletanies del vi.

⁴ *Sermons*. Manuscrits. T. VI, fol. 93, Arxiu de la catedral de València. Citat per Sanchis Sivera

1993: 22.

⁵ Escrig 1995. També consta la visita en Merita y Llázar (1755: 106-197), on diu que «predicó y a su instancia el Consejo ordenó cosas muy importantes a la salud del alma», en Vidal y Micó (1857: 244-245) i Sanchis y Sivera (1896: 232). Aquest últim parla de dos edictes del Consell Municipal de Lluçena contra els qui assistien a la taverna i contra alguns costums roïns de la localitat. El primer, del 30 de setembre de 1412; el segon, del 2 d'octubre següent. Afegeix que tots dos foren gravats a la pedra i col·locats en un lloc visible per tal que ningú no els desconeguera.

⁶ Amades (1982 b II: 406): «Goig: y alegrías del gloriós gran Patantum que se venera á las montañas de Hermenia. Patró dels Divertits». El gran Patantum, segons aquest autor, era patró dels caramantxellistes, que organitzaven les gresques de les Carnestoltes a la darrerria del segle XVIII i primeria del segle XIX. Aquests gojos, en principi, són un cant de celler i carnestoltesc. Els segadors, però, també invocaven humorísticament el gran Patantum, personatge imaginari, patró de la gent de gresca, perquè, malgrat tenir una mà torta i un braç cargolinat, havia estat un brau segador. Eren cantats per gent de taverna i la seua lletra havia estat molt impresa. (ibid. III: 737). En 1982 a: 529-530, en porta una altra versió a la que l'anomena sant Patantum.

⁷ «Cobles de las botifarras per las caramellas de Pasqua». Amades (1982 b II: 844 i 849). A (1982 a: 149-151), n'inclou dues versions diferents.

⁸ Almarche 1817: 40. Val a dir que els *Gozos al Excelentísimo Señor Don Pastilla de Chocolate, venerado por sus cofrades y devotos, generalmente en el Real Convento de la llepolia: intra muros corporis* van ser compostats pel frare franciscà Manuel Fortea y Úbeda, perseguit per la Inquisició i desterrat al convent de Sant Pasqual de Vila-real a causa de les seues idees afrancesades i liberalradicals. Els gojos esmentats per Almarche presenten el mateix refrany que els de fra Fortea. La primera quarteta diu: *Tu gran virtud y excelencia / cantaremos con alegría: / Dios te conserve y te guarde, / Chocolate de mi vida* (Gil Vicent 1995).

⁹ 1976. Sobre la paròdia que representa el treball en sí, Ferrer cita alguns autors importants - Menéndez y Pelayo, Menéndez Pidal, Dámaso Alonso, José M. Blecua, S.M. Stern, García Gómez- i passa d'exposar llurs grans troballes -els *romances*, les *coplas tradicionales*, la *jarcha* que es el *rubí, piedra preciosa de la 'muwashaha'*- i un aparell teòric ben ample i seriós, a estudiar una simple paròdia humorística, tot aplicant els seus coneixements de la mètrica castellana, i fins i tot de la llatina, a l'humil composició gogística valenciana sobre la sèmola. Així ens assabentem que *la rima oxtona desempeña una función suprasegmental y un valor connotativo, ya que el finalizar el verso en posición implosiva coadyuva a ridiculizar humorísticamente el «esfuerzo» que se debe realizar para digerir la sémola*. També cal citar l'article de Maria Gallego i Joan Gregori (1988, 23, 53-62).

¹⁰ Lúnica versió que conec l'arreglegà Adolf Salvà (1988: 109-112).

¹¹ No és gaire habitual aquesta variació. Citem, però, un *Goig de Desemparat*, que va compondre Joan Fuster amb motiu d'una corona poètica en llaor de la Mare de Déu dels Desemparats, convocada pel diari *Levante* l'any 1952. Són tres estances amb un vague record a la tornada dels goigs (Blasco, R. Goigs, citat, p. 23-24). Aquesta composició, que mereix ser coneguda, no la trobareu a cap antologia ni, fins ara, als volums publicats de les seues obres completes.

¹² *Nueva relación, flamante y curioso romance, jamás visto ni oído, en que se refieren las hazañas y atrocidades del Dios Baco: los puestos, y dignidades que reparte a los innumerables Cofrades de tan grande hermandad. Primera parte. Málaga, s.a. 2 hojas. I Segunda Parte. Curiosa xacara nueva de mucha gracia, dando cuenta del Decreto y Vando, que ha echado el Dios Baco, del gran Padre San Rorro (sic), contra los Hermanos y Cofrades de las dos Cofradías, para que guarden las leyes: a instancia*

de un buen hechor de las dos Hermandades. Málaga, s.a. 2 hojas.

¹³ Vegeu Coromines: mot: ròs: (1987 VII: 459-463). També podeu recordar allò de «*Rorate, coeli, desuper et nubes pluant iustum*», que es cantava al temps de l'advent abans de la reforma litúrgica.

¹⁴ Armiñana 1983: 53. Seguí 1990: 155.

¹⁵ M'ho menciona l'amic Avel·lí Flors.

¹⁶ Fonoteca de Materials. Tallers de Música Popular. Vol XIX. València, 1988.

¹⁷ Paco Navarro, president del CEC, em conta que les seues ties citaven els gojos de sant Roro com un desgavell que culminava la diversió en dies de gresca.

¹⁸ Montoliu (1987: 311-312).

¹⁹ Seguí (1980: 388-390). També hi inclou, en castellà, els *Gozos del vino* de la Pobla de Vallbona (Camp de Túria) i els *Gozos de Alzira*, de Faura (Camp de Morvedre) (437-438). A 1974: 437 i 438, porta uns *Gozos del vino* i *Goigs d'Alzira*, que són en castellà.

²⁰ Discografia: Grup de Danses de l'Alcúdia 1988.

²¹ Cosmos 1981. Discografia: Al Tall 1981.

²² Reproduïda dins Atienza 1996: 43-60. Aquest autor també porta les variants d'Al Tall i les citades per Seguí esmentades abans.

²³ Baeza 1995: 18. Brinde la idea de relacionar aquest ninot amb els gegants festius de què en parla Moya (1996: 128-131), que eren cremats després de passejar-los pels carrers de les urbs i els pobles.

²⁴ Usem l'enunciat de **Vila-real**. Als altres llocs, hom els diu simplement gojos (romanç o oració) de Sant Roro. Pel que fa a la música amb què es canten, podeu veure-la a Gimeno (1998) i Seguí (1974 i 1980).

²⁵ Gimeno: "ha sigut lluit".

²⁶ Carceller: mig litro".

²⁷ Carceller: "tenia amiatat

²⁸ Carceller: "totes les tavernes / que donen fiat". Versió de **Betxí**: "Sant Roro, sant del déu Baco, / era un sant miraculós, / que per a xuplar-se un got, / mai se sentí pereós. / Quan era xiquet, a penes parlava, / anava a les tendes i s'emborraxava". Versió de **Borriol**: "Sant Roro era un sant / molt devot i miraculós / que per a prendre mitgeta / se'n bevia un litro o dos. / Era xicotet que a penes parlava, / anava a les tendes i s'emborraxava".

²⁹ Carceller: "les tendes".

³⁰ Carceller: "on el venien més barato /i on el venien més pur".

³¹ Carceller: "burro".

³² Carceller: "Quan ja no tenia crèdit".

³³ Carceller: "i a la tenda se n'anà".

³⁴ Carceller: "tinga".

³⁵ **Borriol**: "I li diu: Bon dia, senyor Serafi, / tinga la camisa i pose'm un got de vi".

³⁶ Carceller: "Un dia s'alçà sant Roro". **Borriol**: "Sant Roro s'alçà un matí".

³⁷ Gimeno: "se'n va".

³⁸ Carceller: "a visitar a la tenda".

³⁹ Carceller: "beure".

⁴⁰ Carceller: "deixaren llepar de l'eixeta".

⁴¹ Carceller: "Cert dia el gloriós".

⁴² Carceller: "resar".

⁴³ Gimeno: "a la que arribaren a la beniglòria, / els dos s'empinaren a la cantimplora".

⁴⁴ Carceller: "i mentres sant".

- ⁴⁵ Gimeno: “per les parets”.
- ⁴⁶ Carceller: “i pegant xisclets”.
- ⁴⁷ Gimeno: “a casa el portaren un pet com un dolçainer”.
- ⁴⁸ Gimeno: “anaven”.
- ⁴⁹ Carceller: “menjar”.
- ⁵⁰ Gimeno: “amb”. Popularment diuen en.
- ⁵¹ Carceller: “també li posaren”.
- ⁵² Gimeno: “vinguera”.
- ⁵³ **Borriol**: “Sant Roro i els seus amics / anaren de paelleta / a menjar caragolets, / pinyonets i tomaqueta, / també li posaren algun coentet, / per a que diguera millor el tragueta”.
- ⁵⁴ Carceller: “quatre”.
- ⁵⁵ Gimeno: “i el gendre”.
- ⁵⁶ Gimeno: “s’acabaren tot el vi”.
- ⁵⁷ Gimeno: “Els dóna les gràcies aquell carreter / que d’allí va traure el carro lleuger”.
- ⁵⁸ Carceller: “si teniu”.
- ⁵⁹ Carceller: “deixeu de matar gallina, / prepareu la bóta plena”. **Betxí**: “en ves de donar-li caldo, / doneu-li la bóta plena”.
- ⁶⁰ Gimeno: “uns entre altres renyien”.
- ⁶¹ Carceller: “cuiros per corona”.
- ⁶² Gimeno: “i en cónter”.
- ⁶³ **Borriol**: “per portar-li la taüt / uns entre altres renyien / cuiros per corona”. **Betxí**: “a portar-li la taüt, / uns en atres, tots renyien; / cuiros per corona li varen posar, / en dos-centes llistes”.
- ⁶⁴ Gimeno: “Adiós”.
- ⁶⁵ Carceller: “ha de quedar”. **Borriol**: “tu no has deixat”.
- ⁶⁶ **Borriol**: “i molta gana de beure”.
- ⁶⁷ Gimeno: “I allà ens vorem en la beniglòria / i ja estarem junts en l’eterna glòria”. **Borriol**: “I que allí t’esperem en la venint glòria / per a prendre pet de l’eterna glòria”.
- ⁶⁸ **Xeraco**: “diu que era”.
- ⁶⁹ **L’Alqueria de la Comtessa**: “Sant Rorro era molt devot, / era un sant molt *milagrós*”.
- ⁷⁰ **Quatretonda**: “Sant Roro era un bon home / i era un sant molt *milagrós* / i per fer-se un got de vi”. **Alcoletja**: “Fou Sant Rorro el més devot / i és el sant més *milagrós*, / pues per a fer-se’n un got”.
- ⁷¹ **Xeraco**: “mai ha segut pereós”. **Al Tall**: “Es sant Rorro el més lluit / i és el sant més *miraclós*, / que per a pagar mitgeta / mai no ha segut pereós”.
- ⁷² **Bellús**: “anava per les tavernes”.
- ⁷³ **Quatretonda**: “Per allà on passava tenia amistats / en les tavernes que vénen fiat”. **Xàtiva**: “Des de xicotet anava davant / sa mare li dia: no borruques tant”.
- ⁷⁴ **Alcoletja**: “Quan es fea més fadrí, / li augmenta la devoció, / pues no passa ningun dia / sense agarrar el guitarró”.
- ⁷⁵ **Al Tall**: “Quan ja se féu més fadrí / li augmentà la devoció / no podia passar dia / sense pendre canyamó. / Per allà on anava prenia amistat / amb les taverneres que el donen fiat”.
- ⁷⁶ **Al Tall**: “allí se’l gastava, si en portava, un duro / i se n’anava a casa amb un pet com un xurro”.
- ⁷⁷ **Quatretonda**: “Un dia s’alçà sant Roro / i a son pare li ha furtat / la camisa de casar-se / i a la taverna se’n va. / Tinga bon dia, senyor Serafi, / tinga la camisa i porte un got de vi”.
- ⁷⁸ **Quatretonda**: “Un dia s’alçà sant Roro / s’ajunta en una beata / i en lloc de resar el rosari /

s'empinen la carabassa / i quan aplegaren a la bendinglòrio / li tiraren mà al cantimpro". **Al Tall**: "i quan aplegaven a l'amén i glòria / els dos s'empinaven la carabassola".

⁷⁹ **Quatretonda**: "Mentres que sant Roro anava / agarrant-se a les parets".

⁸⁰ **Al Tall**: "caiguent-se per el carrer; / cantant seguidilles".

⁸¹ **L'Alcúdia**: "Un carro con cuatro mulas / de vino anava cargado; / s'estacaren en el fango / i no pogueren sacarlo. / El pobre Sant Rorro con otro borracho / bebieron el vino, sacaron el macho".

Quatretonda: "Un dia s'estacà un carro / en denou bótes de vi / entre sant Roro i la beata / es begueren tot lo vi. / Al donar les gràcies el bon carreter / perquè li van traure el carro lleuger".

⁸² **Quatretonda**: "Quan es va morir sant Roro, / tots els amics acudiren / a portar-li la taüt / i entre tots ells digueren: / si en ves de corones li haveren portat / em ves de corones un barral penjat". **Al Tall**: "Quan es va morir sant Roro / molts amics l'acompanyaren / com tots volien portar-lo / a l'últim se'l sortejaren / i ademés portaven deu cuiros de vi / per a anar tastant-lo durant el camí".

⁸³ **Xeraco**: "Aixina a sant Rorro tingau-lo memòria, / que a tots els borratxos se'n durà a la glòria". **Al Tall**: "Adiós, sant Roro bendito / que mai has quedat a deure, / dóna salut als borratxos / i moltes ganes de beure; / que el vostre perdó en la glòria eterna / al cel ens aguardes amb la bóta plena".

⁸⁴ **Xàtiva**: "en un petorro es muigué una nit".

BIBLIOGRAFIA

- Almarche, F. *Goigs valencians. Segles XV-XIX*. València, Imp. Iberia, 1917
- Amades, J. *Folklore de Catalunya. Cançoners*. Barcelona, Selecta, 1982. a)
- Amades, J. *Costumari català. El curs de l'any*. Barcelona, Salvat, 1982. 2ª ed. b)
- Armiñana, Rosa (col.). *Veus d'un poble*. València, 1983
- Atienza, A. «Romances humorísticos valencianos». *Revista de Folklore*, 1996, II, 43-60
- Baeza, Conxa. *Valencia: pueblos en fiesta*. València, Diputación, 1995
- Borau, Ll. Sancho, C. *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. 2. *Cançoners*. Calceit, Instituto de Estudios Turolenses, 1996
- Calatayud, *Estampes imprescindibles dels anys quaranta*. Gandia, 1983
- Carceller, B. «Goig en lloança del gloriós Sant Roro». *Castellon-Diario*, dilluns 2 de maig de 1988
- Comas, A. *Història de la Literatura Catalana*, vol. V. Barcelona, 1985, 4ª ed..
- Coromines, J. *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua catalana*. Vol. VII. Barcelona, 1987
- Cosmos, A. *Al Tall canta amb tot el poble*. València, 1981
- Escrig, J. «La predicació de sant Vicent Ferrer en Lluçena». Dins *Boletín del CIT*, 1995, 148, 15-16
- Ferrando Roig, J. *Iconografía de los santos*. Barcelona, 1950
- Ferrer, J. «Los goixos de la sémola. Un ejemplo de poesía tradicional de Benicarló». *Millars*. 1976, III, 153-179. Reproduït a *Cepa i rails de Benicarló*. Benicarló, 1979, ps. 161-176
- Gallego Ferrer, Maria. Gregori Albiol, J. «Els goigs paròdics. Aspectes de la coherència textual de Els goigs de la Sèmola de Benicarló». *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo*. 1988, 23, 53-62
- Gil Vicent, V. «Historia y ficción en fray Manuel Fortea. Una aproximación a la censura inquisitorial (1792-1826)». Vila-real, *Cadafal. Festes de San Pasqual*, 1995, s/p.

- Gimeno, E. Gimeno, D. *La cançó popular en la primera meitat del segle XX a Vila-real: Recopilació, transcripció i anàlisi de la vida i costums del poble reflectits en les lletres de les cançons*. Vila-real, Ajuntament, 1998
- Merita y Llácer, Th. *Vida, milagros y doctrina del valenciano Apóstol de Europa San Vicente Ferrer*. València, 1755
- Monferrer, A. "Notes sobre paròdies gogístiques: Els goigs valencians de la sèmola, del borratxo i de Sant Roro". *Revista de l'Alguer. Anuari acadèmic de cultura catalana*, 1997, VIII, 8, 223-36, i 1998, IX, 9,)
- Monferrer, A. "Sobre paròdies gogístiques valencianes: Els goigs de Sant Roro". *Anuario del Ateneo de Castellón*, 1996-98 (1998), 10, 79-96.
- Montoliu, V. *Costumbres y folklore de Quatretonda (Valencia)*. Quatretonda, Grup de Danses Populars. 1987
- Moya, B. *La llegenda dels sants. Creadors de mites*. Tarragona, 1996
- Salvà i Ballester, A. *De la marina i muntanya (Folklore)*. Alacant, 1988
- Salvá y Mallén, P. *Catálogo de la Biblioteca Salvá, escrito por D. 2 tomos*. València, Imp. Ferrer de Orga, 1872
- Salvador, C. *Les festes de Benassal*. Barcelona, Barcino, 1952 (edició facsimilar completada amb un apèndix de Sofia Salvador, Castelló de la Plana, Diputació, 1987)
- Sanchis Guarner, M. *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. Ed. fac. en un volum, Castelló, Bancaixa, 1992
- Sanchis Sivera, J. *Historia de San Vicente Ferrer*. València, 1896
- Sanchis Sivera, J. *Vida íntima de los valencianos en la época foral*. Altea, 1993
- Seguí, S. *Cancionero Musical de la Provincia de Alicante*. Alacant, Diputació, 1974
- Seguí, S. *Cancionero Musical de la provincia de Valencia*. València, Alfons el Magnànim, 1980
- Seguí, S. *Cancionero Musical de la provincia de Castellón*. València, CajaSegorbe, 1990
- Vicent Ferrer, sant. *Sermones*. Manuscrits, t. VI, fol. 93, arxiu de la catedral de València
- Vidal y Micó, Fr. *Vida del valenciano apóstol de Europa S. Vicente Ferrer, con reflexiones sobre su doctrina*. Valencia, 1857
- Violant i Simorra, R. *Etnografía de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà, el Priorat* (Barcelona, 1990)

DISCOGRAFIA

- Fonoteca de Materials. Tallers de Música Popular. Vol XIX. València, 1988
- Grup de danses de l'Alcúdia. *El bo de la post*. 1988
- Al Tall. *Posa vi, posa vi, posa vi*. Edigsa, 1981

PUBLICACIÓ PATROCINADA PER:

Seriman, S.A.

BANCAIXA
fundació Caixa Castelló

